זה הספר אבל כבד של

זה הספר אל בבד

זה הספר אבל כבד

זה הספר אבל כבד

התגרע הרבים

אבי וג׳

עגולי סעה

[illegible]

[illegible] Мира [illegible]

Церкви верховного Апостолу

[illegible] Государя [illegible]

אבל כבד

על מות

הרב הגאון הגדול צדיק ואיש קדוש
מו' שאול לבית קאצינעלין בויגן מווילנא:
שמו וזכרו לעד לעולם

עשהו

אחד מילידי העיר הזאת

אברהם דובער בן חיים הכהן לעבענזאהן

בשנת האסף שאול עבד יהוה לפ"ק

בדפוס של השותפים דק"ק

ווילנא והוראדנא

Ebel Kabed. t. i. Zal ciężki nad zgonem Szaula a domu Kacenelenbogen przez Abrahama Berkę.

WILNO

w Drukarni Zymela Nochimowicza i komp.

1825

Dozwala się drukować pod tym warunkiem; aby po wydrukowaniu, nie pierwiéy wydawać zaczęto, aż będą złożone w Komitecie Cenzury exemplarze téy książki: ieden dla tegoż Komitetu; dwa dla Departamentu Ministerium Oświecenia; dwa dla Imperatorskiey publicznéy Biblioteki; ieden dla Imperatorskiey Akademii Nauk, i ieden dla Imperatorskiego Uniwersytetu w Abo. — Wilno dnia 25 Sierpnia 1825 roku.

Członek Komitetu Cenzury Radzca Kollegialny Symon Żukowski.

מאמר
תולדות הגאון
יעבור חיש על פני תקות הוט ימי חייו, מן הקצה אל הקצה, מבטן - לקבר ·

עיר מולדת איש האלהים הזה, אשר עליו נשאתי הקינה הזאת; היא העיר **בריסק** אשר בליט"א המדינה — מקדם קדמתה היא לאות בישראל, ולה יאמר: איש ואיש יולד בה — · **משפחתו**, היא קאצינעלין בוגין — · מודעת גם היא לשם תהלה בכל הארץ; ענפה היא ופוריה לעשות פארות המודות להשכיל, ולשלח בדי עונג בכרם ה' צבאות, יעקב חבל נחלתו · **אבותיו**, המה הנכבדים בכל בית ישראל, הרבנים הגאונים אשר ישבו כסאות למשפט בעיר ב ר י ס ק ההוללה; המה האדירים ארזי אל, בימי קדם מפיהם יצאה תורה לכל זרע יעקב אשר במדינה הזאת — · **והוא!** — (לזכרו תדמע כל עין) נצר מטע ה' להתפאר, נץ היניקות וראש האמיר; וה' הנוטע אותו, מבין עבותים רך קטפהו, אל מים רבים שתלהו, אל פלגי מי תעלת הברכה העליונה — תורת ה' אלהים אלהי האמת; **מתחת** שרשיו יצא מקור מים חיים, מזהירים כעין הקרח הנורא, הוא המעין אשר פתח אלהים לפני עמו, ביום אשר ירד על סיני להשמיעם את דבר קדשו; **מסביב** לו בארות קרים נוזלים, כרום הנביאים גם המה, להשקות ממטר לקחם, עדרי צאן אדם צאן קדשים, כיום הזה; **ועליהם** סובב הולך הים הגדול, היוצא מבין ההדסים אשר במצולה היא בבל 1), הפרוהו חכמי ישראל כרוהו נדיבי ישרון; אליו ילכו כל הנחלים 2) ובכלם אין די מים למלאתו · על עלהו ילינו אגלי טל, טל אורות חכמת אמת 3), ומלמעלה קרנים מיד שמש לו, קרני אור קרני הזוהר 4) והבהיר · עץ נחמד! עץ שתול על יבלי מים! — אל מי אדמך ותדמה? — , אם לעצי הלבנון? — אתה הארז הגדול, גבה הקומה ויפה הענף, כל ארזיו לא דמו אליך ביפים; ואם לעץ הגפן אשר

בכרם

---

1) הוא תלמוד בבלי ·

2) ברייתות ספרא ספרי תוספ' ומכילתא וכ"ו ·

3) היא חכמת הספירות ·

4) ספרי קודש אלו ידועים ·

תולדות הגאון

בכרם בעל המון ? — אתה גפן אדרת המלאה לה עסיס , ענביך ענבי חמר , אשכלותיך אשכלות נופת , ומתק יינך טוב מכל יין ; אולי לעצי עדן בגן אלהים — אולי אליהם נמשלת ? — ואם אינך עץ החיים — הה ! — הנה הנך עץ הדעת ! —

בנעוריו בא פעמים לעירנו ווילנא , לראות את פני הגאון הגדול , מכבוד תורתו האירה כל הארץ , הוא רבינו אליהו זלל״הה ויבירהו ויאמר , ראו זה רך בשנים , ומעם זקנים מלא ! ואחר האסף אור הגאון הזה השמימה , לא ארכו הימים , עד שבא האדם המעלה אל העיר הזאת , ויבחר פה למושב לו (השמש אשר באה , זרחה לה עוד הפעם) , העיר הזאת אחזה דרכה מקדם (ובצדקתה תחזיק עדי עד) ותשמח לקראת בואו , כמשוש אשה בפרי בטנה , ותט לו אהל לשבת בו , ומשכן עשתה לְמעון לו , את לחמה אכל ומימיה שתה , אף צמרו נתן ופשתו נאמנה ; כי אמרה : שת לי אלהים זרע אחר , תחת אליהו , כי לקחו אלהים · פה — נטה שכמו לסבול עול משרת התורה , ויהי לעבד עובד ה׳ כל הימים ; פה — סגר בעדו דלתים ובריח , וימאס בכל תענוגות האדם : שחק למהמדי תבל ומלואה , ולהבל נדמו לו כל מעדני ארץ ; אכלו — אך לשבור רעבון גופו , ושקוייו — אך להשיב נפש עמלה בתורתו , כל ישעו וחפצו בתורת אלהיו , ומאוויי חשקו אך ביראתו כל היום , לפניו — לא נכר יום לפני לילה , ותהי החשכה כאורה ; כי גם בלילות לא שכב לבו , ואור תורתו לילה כיום יאיר ·

אולם ! היין כי יעצום רוחו , אובות חדשים יבקע , ובפרוץ אור הנפש , מוסרות הגויה תנתק — גם זה שאול האיש , כאשר נתן עוז ותעצומות לנפשו המשכלת , האצולה לו מהוד המאציל העליון , ובאשר הסיר המסוה מעל פניה להציץ בנועם אור פני המלך ה׳ ; אז כלתה לשוב אל האלהים אשר שלחה , ותאמר : מה לי פה שבת בית חומר , ! הבעד חלונות אטומות אראה אור בהיר בשחקים ? — טוב לי כי אעלה בית אבי , אל מקומי זה יסדתי לי , שם — (במרום חביון עוזו) אשבעה שמחות את פני אֱלהי , והייתי אצלו שעשועים ; שם אראה מראות אלהים עין בעין , אין מסך ואין מבדיל ! — · מאז — החלו רבים מרואי פניו לראות האותיות לאחור , כי עוד מעט ואדוניהם לוקח · לא שלו ולא נחו — ויבוא רוגז — ·

ויהי בחודש השביעי בראשית השנה הזאת , חלה את חליו אשר שלח המות לפניו , להגיד את בואו · האנשים אשר שגו באהבתו כל הימים , לא עמדו מרחוק גם לעתות בצרה , כרעים ואחים התהלכו למו

כל ימי מחלתו, ויתחרו לבקש לו מרפא ותעלה, באשר יכולו ׃ אלה — הזילו זהב מכיסם, לכל די הצורך לכלכל מחלתו; ואלה — יסעדוהו על ערש דוי, להפוך משכבו בחליו ׃ אלה — באו בית ה׳ בבכי ובתחנונים להנתן למו נפש אדוניהם בשאלתם; ואלה — דרשו גם ברופאים, לאמור: אולי ייטב בעיני האלהים, לשלוח עזרתו בידם ׃ אהה ! ! — לשוא עמל המלחים, ביום שבור אניה בלב ימים, ולריק תחבולות אחי איש, ביום שלטון המות ! ׃

ובחדש העשירי, באחד ועשרים יום לחדש בערב, נועדו כל נכבדי העיר אל ביתו, באשר ראוהו מתמול שלשום, כי מתאמץ הוא ללכת — בשברון מתנים ומגינת לב, שממו עליו כל הלילה — ׃ ויהי באשמורות הבקר, ויראו האנשים כי קרב עתו להפרד מעליהם, ונפשו אותה לעבור מעברה, ותעמוד בין המצרים ׃ מבוהלים נחפזו לגשת אליו, ויעמדו על מטתו מסביב ׃ עיניהם רואות את מורם נלקח, ואין לאל ידם לעמוד בפרץ — ׃ ליל שמורים הוא, לשומרי חסד ואמת, לשמור עת צאת הנפש ׃ הנפש — נפשו ? או נפש דורו ? —

החשך פרש צלצל כנפיו, לכסות פני אדמה, ורעד דממת דומיה, מלא גאות הארץ; פחדי חשכת ליל, יציעו מרחבי תבל, ושכבת שנת תרדמה, על עיני שוכניה ׃ שוכניה — נמים שוכבים, לא ידעו ברעה: אין שנה ! אמר ה׳ לשמרי מטת שאול — שם מרחוק עוצב ויגון, עולים מן הארץ, חשכו פניהם מאופל הלילה, אהה ! — אנה הם הולכים ? — שומר מרום ! — הוי מה מלילה ? ! — הנה ארכה מלילות צירי ימין ושמאל, לך לבד עינינו משומרים לבקר, — קוינו לאור ואין ! — השחר עודנו מתחת לארץ, עוד לא קרב לעלות, ורוח שאול לא הוחילה את עלותו, ותעל ! — — — ׃ הה חרדת אלהים ! —, סערת מות ! ובלהות תמותה ! — ׃ כראות האנשים רוח אדוניהם עולה השמים, נתנו ראשם צור, ועיניהם עינות מים, וישאו עליו בכיהם קינה, וצותתם עלתה אחריו השמימה — ׃ והקול נשמע בכל העיר לאמור: הנה לוקח פאר ראשנו ! ! — ויגהו כל העם ׃

וכמו הבקר האיר (לכל הארץ ולא לנו) הביאוהו בית התפלה הגדולה ויניחוהו על שלחן קדוש חמקרא, ויקראו לבכי ולמספד מר, הוי חסיד, הוי עניו ! — הו אדיר והו הדרו ! — הו מורה מי יורה ? — והו אדון מי דון ידון ? — ׃ וכל העם יגהרו בשוקים וברחובות, רצים איש ממקומו לאמור: לכו ונלכה בית ה׳ !, לתגדיל מספד ולהרבות תאניה ׃ וכרגע, והנה הבית מלא האנשים, עד אפס מקום, המונים המונים נסבו עליו מקצה, עד אשר מלאו האולם והחצר, ויתר העם עמדו שוממים ברחובות העיר, כלם שומרים עת צאתו מן הקודש, לנגוע בארון

כל

כל הארץ • וכצאתו את הבית, נשוא בארון עץ על כתפות חברת הקודש; ויהי ההמון נמוג הלוך ונסוע, נוע ינוע בכבדות, לאטי יתנהל, לרגל המתנה הגדולה, כי עתה נלוו עליהם כהמה, מן הנשארים בבתיהם לחכות למסע העם • אז סגרו הדלתים בשוק, החנויות והבתים חתמו למו, גם החלונות אטרו דלתותיהם • הארון נוסע בתוך העם, וההולך לפניו מטהר ירים להיות לנס, להורות לעם מקום הארון; קול תשואות אנחות סואן ברעש, תצילנה אזני השומעים מקול הקורא, ובשר כל רואה סמר מפחד • הנשים עמדו במסלות על צדי הרחובות, בוכות ומבכות להולך, וכהמות ימים תהימנה לאמור: האדם הגדול הולך אל בית עולמו! • מי לבו לב אבן, אשר ראה המראה הנורא הזה, ולא השתפך כמים? , (עוד ירעד עטי בידי בזכרי אלה) •

אני כשובי הביתה, מלא יגון ותמהון לבב, מאבדן מולדתי בגוע מחמד עינינו, וממראה עיני אשר ראיתי באבל האיום הזה, ישבתי משומם כאיש נדהם כל אוכל דבר • אחר החלו רעיוני להשתער בקרבי, ואראה והנה עולים מקירות לבבי כתמרות עשן, ישתרגו יעלו סבוכים איש באחיהו, ואהי כגבר עברו יין וכמו חולם חלום • שלחתי אני את ימיני לקחת עט סופר, ואומר לו: הנה מלאתי רוח בטני, הציקתני בל אוכל הכיל, לכה נא ואקחך אתי, אולי תוכל לדלותה ממעמקי לבבי, ושפכת אותה על פני הספר הזה, ועתה קח לך מהמית רוחי, ותוגת נפשי, מעט משל מעט מליצה, ושא קינה אל גזר חמדת ישראל כי הורם היום הזה • והיתה לי למזכרת עולם לפני נפש אדוננו הגאון, המתענגת היום מזיו כבוד אלהינו, ומתרפקת עליו בצרור החיים הנעימים, לשבוע בהקיץ תמונת מחזה שדי, מתחת לכסא יושב קדם סלה — •

ורוח המליצה לבשה חרדות, ותעט כמעיל עצבון, וכמעטה בגד מפח ויגון, והיא מנהגת כיונה, מתופפת על לבבה, • • תפרש כפיה במספד על היחיד, והגה תמרורים יצא מפיה, מקוננת הקינה (*) הזאת לאמור:

(*) משקלה י"א תנועות, ודלתותיה נסרוות מלעיל, וכל אחת מתחלקת כתוכה • תאמר מזה, וסגר מזה, או להפך, ותנופי ספ"ק לא כאו כמספרם •

1

מַה קוֹל הָמוֹן זֶה אָזְנֵנוּ שׁוֹמַעַת ?
כָּל לֵבָב יִמַּס כָּל עַיִן דּוֹמַעַת ?
כָּל רוּחַ בֶּאֱנוֹשׁ מַדּוּעַ לֹא קָמָה – ?

אֶל הַלֶּקַח הַיּוֹם כָּל הֲדַר עִירֵנוּ ·
אֶל שָׁאוּל כִּי גָוַע צְבִי גְאוֹן יְזָנוּ :
הוֹ הוֹ ! בּוֹאוּ בֵּית אֵל כִּי הוּבָא שָׁמָּה ·

2

שָׁם יִבְכּוּ הַשְּׂרֵפָה שְׂרַף צוּרֵנוּ
כִּשְׂרֵפַת *) שָׁלֵם - צִיּוֹן - בֵּית קָדְשֵׁנוּ -
שָׁם שַׁאֲגוֹת סוֹפְדִים כַּמַּיִם נִתָּכוּ

עַל שׁוּלְחַן הַבַּיִת בִּבְכִי הֶעֱלוּהוּ
כֵּן לִפְנֵי הָאֵל בַּקּוֹדֶשׁ חֲזוּהוּ
וְדִמְעוֹת כָּל עַיִן כִּנְחָלִים הָלָכוּ

3

שָׁם יִרְאֵי שַׁדַּי כַּף אֶל כַּף סָפְקוּ
הוֹ מוֹרֶה תוֹרָה ! – חַכְמֵי לֵב יִזְעָקוּ
דַּכְּאֵי רוּחַ יַעֲנוּ : הָהּ מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ ! –

---

*) ע"ד אמרם ז"ל שקולה מ"צ כשרפת ב"א ·

קול הנדיבים הומה: איה הרע? –
מר יבכו דלים: אבינו גוע! –
הנופלים בעט: מי יתמך ידנו? –

4

מעם שדה הקברים בנהי יצאו
*) נושא משאם בכתף נשאו
בין שפעת עם רב, בחצרות אל עמדו

מי המה אלה – מה נאספו למו?
עדר האלהים הוא! – נשבה רועמו
לספוד לו באו לבכותו נועדו

5

העומדים ברחוב את בואו שמרו
בראות הארון עיניהם נגרו
„ראש הרועים שאול!" נתנו קולמו

„איפה עדית? – הבט נא אחריך"
„שור עדרי מי נטשת צאן מרעיתך"
„צאן אבדות האלה בתום לב רעיתמו"

---

*) נושא, הפעול למלת נשאו.

— ☼ —

6

וַתַּעֲבוֹר הַמַּחֲנֶה הָלוֹךְ וָרוֹעַ
קוֹל נַהֲמַת הֶהָמוֹן נוֹרָא מִשְּׁמוֹעַ
אֲבָל כָּבֵד הוּא ; לַמָּרוֹם הִגִּיעַ

אָז הָרְדוּ לִקְרָאתוֹ כָּל אֵילֵי *) אֱלוֹהַּ
רֶכֶב שַׂרְפֵי אֵל יָרְדוּ כִּגְבוֹהַּ
הֲלִיכוֹת אֵל נָאוֹר מִשְּׁחָקִים יוֹפִיעַ

7

שַׁאֲלוּ נָא דַּת אֵל, טֶרֶם **) תַּעַזְבֵנוּ
אִם חוֹק יוֹם שׁוּבָהּ כְּיוֹם בּוֹאָהּ עָדֵינוּ ?
מַדּוּעַ נִקְהֲלוּ פֹה צִבְאוֹת מַחֲנַיִם ?

שָׁם מַחֲנֵה אֵל אַדִּיר — תִּתְהַלֵּךְ בָּעֲרָפֶל
פֹּה מַחֲנֵה עַם קָדוֹשׁ — נִצְּבָה בַשָּׁפֶל
כְּיוֹם סִינַי הוּבָלָה, בְּגַנְּן שָׁמַיִם ?

8

אִם מִדַּת תּוֹרַת אֵל מַיִם רְחָבָה
עַל לוּחַ לֵב שָׁאוּל כֻּלָּהּ נִכְתָּבָה
כִּי שָׁם מָצְאָה לָהּ הָרְוָחָה לָנוּחַ

---

*) כאמרם ז״ל בשעה שהצדיק כו׳ שלש כתות כו׳
**) יצייר עלית התורה למרום עם נפש הגאון, ע״ד ועמכם תמות חכמה
וכן בשיר הבא אח״ז :

— ☼ —

הָה ׃ כִּי אֵינֶנּוּ שָׁב רוּחוֹ שָׁמַיִם
גַּם מִכְתַּב הָאֱלֹהִים שָׁת לוֹ כְּנָפַיִם
לַעֲלוֹת שָׁמָּה גַּם הוּא בַּעֲלוֹת הָרוּחַ

9

עֵינֶיךָ אֵל עֶלְיוֹן ׃ אֶת כֹּל הִרְאֵינָה
טוֹבוֹת גַּם רָעוֹת מִפִּיךָ תֵּצֶאנָה
עַד לֹא בָּאוּ אֶרֶץ נִרְאוּ מִמָּעַל

גַּם קוֹרוֹת אִישׁ זֶה מֵרָחוֹק רָאִיתָ
גַּם לִדְתּוֹ גַּם מוֹתוֹ אַתָּה צִוִּיתָ
״ יְהִי אוֹר ׃ וַיַּרְא ״ צַלְמָוֶת ׃ וַיַּעַל

10

שֶׁמֶשׁ כִּי יָבֹא כּוֹכְבֵי אוֹר יַזְהִירוּ
הוּא יָאִיר יוֹמָם הֵם לַיְלָה יָאִירוּ ·
חוֹק הוּא לַחֶלֶד בַּל חֹשֶׁךְ יַעַלְנוּ

לֹא כֵן הַפַּעַם עֵת אוֹסֶף אוֹרֵנוּ
אַךְ שׁוֹאָה אַף אֶמֶשׁ כִּסָּה עֵינֵינוּ .
נִכְבָּה נֵר יִשְׂרָאֵל ׃ *) – נִכְבָּה וְאֵינֶנּוּ

*) מה שהעירותי ע"ז יבוא בסוף הספר ׃

11

נִכְבָּה ? הֵן בַּמְּרוֹמִים יָהֵל אוֹרָהוּ
כִּגְבוּרַת אוֹר שֶׁמֶשׁ זוֹהַר אִשֵּׁהוּ
כִּי חֻפַּת אֵשׁ דָּת עַל רֹאשׁוֹ חוֹפֶפֶת

אָכֵן פֹּה אֶרֶץ בְּמַחְשָׁךְ שְׁאַרְנוּ
כִּי עֵת תּוֹרָתוֹ בִּבְלִי עֵת חָסַרְנוּ
רָאִינוּ הָאָרֶץ אוֹפֶל עוֹטָפֶת

12 (*

מִסָּבִיב לָךְ וְוִילְנָא ! שְׂאִי נָא עֵינָיִךְ
הַכִּירִי ; מִי אֵלֶּה שָׂם עַל הָרָיִךְ ?
עַל שְׁפָיִים סָבִיב לָךְ קָמוּ עָמָדוּ

מִבֵּית מוֹרֵךְ זֶה שָׁמָּה נִקְבְּצוּ בָּאוּ
יְדֵיהֶם עַל רֹאשָׁם מֵאִתּוֹ יָצָאוּ
כְּנְדוֹד עוֹף מִקִּנּוֹ הַיּוֹם נָדָדוּ

13

מִי חָכָם יֵדַע זֹאת אִישׁ וִיבִינֵמוֹ ?
הִנֵּה כִּפְנֵי אָדָם תַּבְנִית פָּנֵימוֹ
מַרְאֶה דְמוּת גֶּבֶר עַל מֵתוֹ צוֹרֵחַ

---

*) שיר זה ושלשה הבאים אחריו עִנְיָן אחד המה , ב׳ הראשונים יחודו הידה וב׳ האחרונים יפתרוה , ודרך מליצת ארבעתם הוא דרך ההגשמה , והוא לצייר הדברים המפשטים , כגופים מוחשים , כמו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו (תה׳ פ״ה) וכדומה ·

אַךְ הוֹדָם וַהֲדָרָם   לֹא לְאָדָם הֵמָּה
מְנוֹגַהּ אוֹר יוֹם   יִפְעָתָם נֶעֱמָה
כִּכְבוֹד צְבָא הַמָּרוֹם   אוֹרָם זוֹרֵחַ

14

שָׁם נִשְׁקָף צֶדֶק   גַּם מִשְׁפָּט רֵעֵהוּ
שָׁלוֹם לִימִין אֱמֶת   אוֹמֵן עַל יָדֵהוּ
גַּם תּוֹם וָיוֹשֶׁר   אֱלֵימוֹ נִקְהָלוּ

שָׁם חָכְמָה עוֹמֶדֶת   עִם נַעֲרוֹתֶיהָ
יִרְאַת אֵל וָעוֹז   דַּעַת וּבְנוֹתֶיהָ
יַלְדֵי *) שָׁאוּל הֵם ׃ עַל בִּרְכּוֹ גָּדָלוּ

15

אִישׁ אִמְרוֹ בִּלְשׁוֹנוֹ   שִׁירוֹ עַל פִּיהוּ
אִישׁ לִבּוֹ יִשְׁפּוֹךְ   עַל צַוְּארֵי אָחִיהוּ
אַחַת זוּ שָׁמַעְנוּ   כֻּלָּם יְצַוְּחוּ

„ אַל תַּגִּידוּ לָאוֹן   מָדוֹן וָרֶשַׁע
„ גַּם לֹא לַשֶּׁקֶר   אִוֶּלֶת וָפֶשַׁע
„ פֶּן רֹאשׁ יָנִיעוּ   פֶּן לָאֵיד יִשְׂמָחוּ „

---

*) כאמרם ז"ל, הולדותיו של האדם מעשיו הטובים, תנחומא • ועוד הוא מדרך ההפלגה, כאלו לא נודעו בין החיים עד בוא הגאון הזה •

16

אִם עָרִים מֵרָחוֹק   גַּם לוֹ תִּבְכֶּינָה
לָךְ יוֹשֶׁבֶת וִילְנָא ! לָךְ כָּל תִּרְמֶינָה
בְּחֵיק נְשָׂאתִיהוּ   הָיִית לוֹ אוֹמֶנֶת

גַּם אֶל תּוֹךְ חֵיקֵךְ זֶה   הֶעֱרָה רוּחֵהוּ
וַיִּגְדַּל שִׁבְרֵךְ – הָהּ ! – מִי יְרַפָּאֵהוּ
*)קִינַת אֵם שְׂאִי לָךְ   עַל יָחִיד מְקוֹנֶנֶת

17

בֶּן חִלְקִיָּהוּ ! – רֹאשׁ מְקוֹנְנִים הָיִיתָ
מִי יִתֵּן מִקֶּבֶר   הַיּוֹם עָלִיתָ
פֹּה בֵּין הַחַיִּים   עִמָּנוּ שָׁכַנְתָּ

כִּי עַתָּה אֵלֶיךָ   שָׂרִים קָרָאתָ**)
גַּם אֶל אִישׁ קָדוֹשׁ זֶה   קִינִים נָשָׂאתָ
כְּמוֹ עַל בֶּן אָמוֹן   מִקֶּדֶם קוֹנַנְתָּ

18

לוּ גַם בֶּן נֵרִיָּה   עִמְּךָ הֵבֵאתָ
כּוֹתֵב בְּסֵפֶר   הָרָעוֹת נִבֵּאתָ
(בֵּין סִפְרֵי קֹדֶשׁ   עִם יַעֲקֹב עוֹדֶנּוּ)

---

*) היא הבאה ככלות הקינה זאת ׃
**) ירמוז אל הכתוב בד״ה ב׳ ל״ה : ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות עליו בקינותיהם וגו׳ ׃

— ✺ —

אָז גִלָּיוֹן גָדוֹל אֵלָיו מְרוֹתָ
אַתָּה עֲלֵי הִגָּיוֹן הָמֵר הֲמֵרוֹתָ
הוּא בַּדְיוֹ וָעֵט עַל סֵפֶר יֻעֲלֶנּוּ

19

(לַשָּׁוְא רֵעֵי אִיּוֹב ! לַשָּׁוְא תָּקִיצוּ
הַעוֹד בִּתְשׁוּבוֹת אַל נַחֵם תָּאִיצוּ
כִּי תַרְבּוּ מִלִּים – אֵין לָמוֹ שׁוֹמֵעַ

*) הִשָּׁמְרוּ מֵאַף ! גוּרוּ מִפְּנֵי זָעַם
פֶּן יִחַר לָאֵל וְלֹא יִשְׁעֶה הַפַּעַם
אֶל פֶּר וָאַיִל גַּם אֶל רִנַּת רֵעַ)

20

אֵלַי ! תּוֹפְשֵׂי כִנּוֹר עָשׂוֹר וָנֵבֶל !
**) הַרְפּוּ מֵיתָרֵימוֹ לַעֲנוֹת אֶל אֵבֶל
בִּנְגִינוֹת קוֹל בּוֹכִים נַגֵּן הַשְׂכִּילוּ

הוֹ כוֹכְבֵי בֹקֶר ! – דוֹמוּ אַל תָּרֹנּוּ
אֶל אֵבֶל הָאָרֶץ כֻּלְּכֶם הִכּוֹנוּ
אֶל יִלְלַת בָּנֶיהָ דִמְעָה הַזִּילוּ

---

*) יסודתו במקראי קדש , (איוב מ"ב ז', ח') .
**) מדרך המשוררים בכלי שיר להשפיל קולות בכליהם לעת ספוד , לעורר בזה לב השומעים אל הבכי , והוא מסגולות הנפש .

— ❋ —

21

דַּלְתֵי בֵיתְךָ שָׁאוּל ! מָבוֹא סֻגָּרֶת
מֵהֲגוֹת תּוֹרָתִי פֶּן אֶשְׁבּוֹת אֲמָרֶת
כִּי אוֹרוֹת הַתְּבוּנָה שָׁם לְךָ זָרָחוּ

אִם אַךְ אֶל צָמֵא אֶל נוֹעַם לִקְחֶךָ
אִם אַךְ לִקְשֵׁה יוֹם פָּתַחְתָּ דְלָתֶיךָ
לַמָּוֶת הַזֶּה הַיּוֹם אֵיךְ נִפְתָּחוּ ?

22

אֵיךְ לֹא יִפָּתְחוּ – וַאדֹנָי שְׁלָחָהוּ
גְּאוֹן יַעֲקֹב וְעֵדָיו לָקַחַת צִוָּהוּ
הוּא הֵשַׁב לֹא נִחָם דְּבַר וַיְהִי

רַב הָעֵצָה יָעַץ וּמִי יְשִׁיבֵהוּ ?
אֵל קוֹרֵא אֶל שָׁאוּל מִי יַעַצְרֵהוּ ?
וּבְקָרְאוֹ – קְרָאנוּ לִבְכִי וְלִנְהִי

23

הַאִם לָזֹאת שָׁאוּל ! *) קוֹרָא כֵּן שְׁמֶךָ
כִּי שָׁאוּל לֵאלֹהִים תְּהִי כָּל יָמֶיךָ
(שָׁאוּל גַּם עַתָּה לָאֵל-לֹא לִשְׁאוֹלָה)

*) השרש שאל יורה של״ש הוראות, א׳ הלואה, ב׳ שאלת פי הנשאל, ג׳ בקשה, לכן ידרוש בשם הגאון הבא במשקל בינוני פעיל, כי קבל פעלת שלשתן, והם המה ג׳ עמודי העולם, תורה עבודה וגמ״ח (אבות פ״א), ובמאמר הנסגר שלל ממנו הוראה הרביעית, והוא שם שאול הנרדף עם אבדון, ועוד אעיר עליו בסוף הספר ·

אִם לֹא גַּם לָאֵלֶּה נִבָּא אָבִיךָ
כִּי כָל דּוֹרֵשׁ תּוֹרָה יִשְׁאַל אֶת פִּיךָ
גַּם שְׁאֵלַת הֶעָנִי בַּל תִּמְנַע סֶלָה

24

סֵפֶר אֵין בָּעָם לֹא רָאוּ עֵינֶיךָ
מִי אֵיפֹה מֵהֶם לֹא אָצְרוּ לִבֶּךָ ?
עַל סֵפֶר זִכְרוֹנֵךְ כֻּלָּם חֲקוּקוֹת

אֵשׁ אוֹכֶלֶת מָוֶת ! אֶת מִי אָסַפְתְּ ?
בֵּית מְלוֹא הַסְּפָרִים הַגֵּד ! אֵיךְ שָׂרַפְתְּ ?
וְאֵיךְ אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בָּאֵשׁ הָאוּרוֹת

25

וַתֶּרֶב בִּישֻׁרוּן יְלֵל וְזַעֲקַת שֶׁבֶר
הֵן כָּל מוֹעֲדֵי אֵל בֵּית מוֹעֵד לְכָל גֶּבֶר *)
יָרוֹד וּבָכֹה עַל נֶפֶשׁ קְבַעַתְּ

לוֹ מֵאַרְבּוֹת שְׁאוֹל הַפַּעַם יָצָאת
בֵּין מָרֵי לֵב אֵלֶּה שָׁמָּה לוֹ בָּאת
כִּי עַתָּה בַּדִּמְעָה כְּאֶבֶן טָבַעַתְּ

---

*) יאמר כי תרבו העם לספוד לו בעריהם , אף כי פה עירנו , התאספו יחד רבים מאנשי העיר בכל יום ויום ; אל אחר מבתי הועד , כ"הפ וב"המד , ויספדו לו שם איש יומו ·

26

מִיּוֹם הֵחֵל אָדָם   לַמְרוֹת עוֹשֵׂהוּ
וַיִּפְתְּ עַל עֵץ לִבּוֹ   אֱכוֹל פִּרְיֵהוּ
מֵאָז הַרְבֵּךְ מָוֶת!   בְּדָיו אוֹכֶלֶת

הוּא הִשְׁקָה נַפְשׁוֹ   טוֹב וָרָע לָדַעַת
לֹא כֵן הַרְבֵּךְ   הִיא מוּסָר פּוֹרַעַת
בֵּין טוֹב וּבֵין רָע   אֵינֶנָּה מַבְדֶּלֶת

27

מָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ   בָּשָׂר אָכַלְתָּ
אִם לִשְׁאוֹף הָרוּחַ   לַשָּׁוְא עָמַלְתָּ
חֶרֶב נִקְמָתֵךְ   אִם בָּהּ לֹא שָׁלְטָה

נַפְשֵׁנוּ*) אֶרֶץ   כַּצִּפּוֹר הוֹרָדָה
אֶל מִכְמָר נֶאֱסָפָה   בַּפַּח נִלְכָּדָה
הַפַּח כִּי נִשְׁבָּר   הַצִּפּוֹר נִמְלָטָה

28

נִמְלָטָה — שׁוּר שְׁחָקִים   גָּבְהֵי רָקִיעַ
כַּנֶּשֶׁר תִּדְאֶה   אַף תָּשִׁיר תָּרִיעַ
שִׁמְעָה מְלֶיהָ!   כִּי תִשְׂחַק עָלֶיךָ

---

*) נוסף על דרך המלות בכתוב (תהלים קכ"ד ז'), אולם ענינו הוא אחר.

„הָבָה בֶּן מֵרִי !, פֹּה מָרוֹם הִנֵּנִי -
„פֹּה אִתִּי הִתְעָרֵב עֲלֵה נָא קָחֵנִי
„מֵרוֹם יֵרָאתָ אַךְ אֶרֶץ מְשָׁלֵךְ !„

29

אַל תִּירְאִי ווילְנָא ! הָעִיר לֹא נֻחָמָה
הֵן הַרְכֵּךְ הֵיטַבְתְּ מֵאֵל לֹא נֶעֱלָמָה
כָּל פָּעֳלֵךְ עִם שָׁאוּל הוּא יְדָעֵנוּ

מִיּוֹם גֶּפֶן זֶה בָּךְ אִוָּה לָטַעַת
מֵימַיִךְ הִרְוָהוּ כִּבְאֵר נוֹבַעַת
עַד הִתִּיעוּ מִמֵּךְ לֹא כָּלְאַת מֶנּוּ

30

עוֹד יָמִים יָבוֹאוּ עוֹד עֵת תַּגִּיעַ
יוֹם אֱלֹהִים חַיִּים הוֹד קוֹלוֹ יַשְׁמִיעַ
כִּי יֹאמַר : עוּרוּ ! - לִישֵׁנֵי הַמָּוֶת

אָז בֵּין חַכְמֵי הָעָם גְּדוֹלֵי מוֹרַיִךְ
יָקוּם גַּם שָׁאוּל מִמִּבְחַר *) קְבָרַיִךְ
אָז תִּמְחִי דִּמְעָתֵךְ אָז תָּשִׁי עַצֶּבֶת

*) מקום קבר הגאון , נמצא ביום קבורתו , בין הקברים הנושנים בארץ , על יד קבר איש אלהים אחד קדוש , כאלו היה שמור לו למועד הזה .

וזאת הקינה *) קוננה ווילנא , — קינת אם על בן בטגה ׃

1

רוּחִי עוֹטֶפֶת ׃
גַּם מִתְעַלֶּפֶת
אֶל שָׁאוּל כִּי אֵינֶנּוּ

אָבוֹא נָוֵהוּ
אֶשְׁאַל אַיֵּהוּ ? —
גַּם שָׁם לֹא אֶמְצָאֶנּוּ

2

אֵלְכָה הַשָּׂדֶה
אָרוּץ אֶרֵדָה
אוּלַי אוּכַל אֲשִׁיבֵהוּ —

**) הוֹי שׁוֹד וָקֶרֶץ ׃
כִּי פֹה בָּאָרֶץ
כַּחֲדַר מָוֶת אֶרְאֵהוּ

3

אִם תִּרְמוֹס רַגְלִי
אִם תִּדְרוֹךְ נַעֲלִי
עַל גַּל אַבְנֵי קִבְרְךָ

*) משקלה חמש ושבע , וחרוזי השלישים מלעיל ׃
**) מה שהעירותי ע"ז יבא בסוף הספר ׃

אֶקּוֹד עַל אַפִּי
וַאֲחַבֵּק בְּכַפִּי
עַפְרוֹת מִשְׁכַּן עֲצָמֶיךָ

4

פֹּה אֶתֵּן עֵינַי
כַּאֲשֶׁר מַעְיָנַי
בִּטְהָרוּךָ *) כָּל יָמֶיךָ
דִּמְעָתִי תִּשְׁטוֹף
עָדֶיךָ תִּדְלוֹף —
וְרָחַצְתָּ בָּהּ בְּשָׂרֶךָ

5

פֹּה אֶקְרָא בְּנוֹתַי
אֶשְׁרוֹק לַאֲחוֹתַי
חִישׁ קַל מְהֵרָה בוֹאֶנָה!
עִמִּי עַל עָפָר
עַל שַׂק וָאֵפֶר
עִמִּי — אֶל שָׁאוּל בְּכֶינָה

---

*) הגאון הזה רחץ וטבל בכל יום במעין ומקוה מים.

— ❁ —

6

לַפִּיד שַׁלְהֶבֶת
מִלַּהֲבוֹת מָוֶת
כְּמוֹ אָכוֹל קַשׁ אֲכָלַתְנִי

חֶרֶב מְשַׁכֶּלֶת
בָּנַי אוֹכֶלֶת
גַּם מִבְּנִי זֶה שִׁכְּלַתְנִי

7

הוֹי ! חֵן וָיוֹפִי *)
מִבְּלִי כָּל דוֹפִי –
אֵיךְ אַדְמַת שְׁאוֹל תְּבַלֶּהוּ׃

אֶרֶז נָטוּעַ
עַל הַמַּבּוּעַ
אֵיכָה יָמוּת גִּזְעֵהוּ ! –

8

בְּטֶרֶם בּוֹא יוֹמִי
עוֹדְךָ חַי עִמִּי
עִם בְּנוֹת הַשִּׁיר עָנִיתִי

כמאמר התלמודי, להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא ׃

עַתָּה כִּי אֶחֱוֶה
עֲלוּתֵךְ־בַּמַּחֲוֶה
בַּת הַיַּעֲנָה הָיִיתִי

9

בְּצֵאתְךָ לַבְּקָרִים
אֶל מַיִם קָרִים *)
הֶחְכַּרְתָּ צֵאת הַשֶּׁמֶשׁ

וְהָה לַיּוֹם הַהוּא!
כִּי אוֹר לֹא יֶחֱוֶה
אַף חֹשֶׁךְ מִלֵּיל אֶמֶשׁ

10

אֵיךְ דִּמְעוֹת עֵינַי
בַּהֲלוֹת בֶּן אוֹנִי
לֹא רָאָה אֵל מִמָּעַל

גַּם מַרְבִּית עֲמָלִי
כְּמוֹ רִפְאוּת חוֹלִי
הָהּ!–אֵיכָה נִשְׁאַר מָעַל **)

---

*) מלה זאת בירמיהו (י"ח י"ד), ושם לה ב' ביאורים אם מכפולים אם מנע"ו, ופה הוא מהשני.
**) הראשון מגל"ה, וזה הב' מהשלמים.

— ☀ —

11

הֵן לֹא נָשִׁיתָ
אֶת כֹּל הָגִיתָ
כַּתּוֹרָה גַם תּוּשִׁיָּה
וְאֵיךְ אֶשְׁכָּחֶךָ !
מִבְּלִי אֶזְכָּרֶךָ —
וְאִם בָּאתָ אֶרֶץ נְשִׁיָּה

12

עַל לוּחַ לְבָבִי
לְזִכְרוֹן מַכְאוֹבִי
חָרוּת צַלְמְךָ תָּאֳרֶךָ
גַּם נִטְפֵי בִּכְיִי
אֱלֹהַ ! עַל לֶחֱיִי
לָעַד יִהְיוּ זִכְרֶךָ

13

הִנֵּה הָרוּחוֹת *)
מֵעֵדֶן פּוֹרְחוֹת
לִשְׂרֵה בּוֹכִים תִּרְאֶינָה

---

*) כאשר ספרו לנו חז״ל, עי׳ ברכות פ׳ מ״ש ׃

אִם לֹא רוּחַ בְּרִי!
(אוּלַי עַל שִׁבְרִי!)
שָׁם בֵּינֵיהֶן אֶרְאֶנָּה

14

אָנָא בַּת מְעוֹנָה! *)
קִרְבִי נָא הֵנָּה!
וּרְאִי שִׁמְמוֹת מְגוּרַיִךְ:
בֶּכֶה אַל נַחְשׁוֹךְ:
אִם לֹא כִּי נִמְסוֹךְ:
דִּמְעוֹת עֵינַי וְעֵינַיִךְ:

15

הַרְפִּי יוֹנָתִי!
לִמְחוֹת דִּמְעָתִי
אוּלַי בְּזֹאת תְּנַחֲמִינִי
אִם בַּעֲלוֹת זִכְרֵךְ
לִפְנֵי כֵּס יוֹצְרֵךְ:
גַּם אֲנִי עֲנִיָּה תִּזְכְּרִינִי

*) גלות מליצתו, תראה בסוף הספר.

אבל כבד

· ישעיה כ״ט, י״א - ב - ג - ד׳

ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אותו אל
יודע ספר לאמור קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא:
ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמור קרא נא זה ואמר לא
ידעתי ספר: ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו
כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלמדה:
לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת
חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ·

מדרש איכה רבתי, א׳, ט׳,

מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב״ה יותר מטאה
תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחרבן ב״המק ·
בתוכחות כתיב: והפלא ה׳ את מכותך, ובחרבן ב״המק כתיב,
והרד פלאים, אבל בסילוקן של צדיקים כתיב: לכן כה אמר ה׳
הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא · וכל כך למה,
ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ·

החיוב המוטל על האדם בכלל, ועל כל איש ישראל בפרט,
(אחר מלאת הנפש למודי התורה והמצוה, רמב״ם
פ״ז מהל׳ יסו״הת) לפקוח עיניו, ולכונן תבונתו, לראות —
ולהתבונן, אל מעשה ה׳ הגדול והנורא, ואל חכמתו הנפלאה,
הנשקפת על פני העולם כלו; ולהטות אזן לשמוע קול אלהים,
ישיר בהדר מפי כל הנברא בשמים ובארץ; שיר אלהי הצבאות!,
הנערך במערכת החכמה, הגדולה לאין תכלית ונפלאת
לאין חקר; כבר באורוהו חכמי לב לאותותם בספריהם, מן
השכל, מן הכתוב, ומן הקבלה · המה הורונו, כי לא לבד דרך
לא טוב, כי גם רע ומר, אם האדם הנברא אשר הובא פה בית
המלך ה׳ צבאות, ימלאנו לבו להכביד אזניו, ולהשית מסוה על
פניו, לבלתי ישמע — ויראה, לכל הגדולות והנוראות השומות
אתו בתוך הבית הגדול והנכבד הזה.

ועלינו

ועלינו להודות לחכמים הראשונים היו לפנינו (לפי דעת רבים המה אבותינו הקדושים) בפנותם לנו הדרך, וכיסרם לנו מסלות נתיבות עולם, לסקלם מכל אבן מכשול וצורי נגף, לבלתי נתעה כבואנו לראות את הקדש; הם נתנו לנו חקים נאמנים ומשפטים ישרים, בהם נלך לבטח דרכנו, נפלס לנו מעגל צדק ומישרים, בהם נשמור צעדינו בל ימוטו, ופעמי רגלינו בל ילכו תועה· עליהם נשאו משל חז"ל בב"ר פי"ב, (אחר שדברו שם מענין סדרו של עולם שאין מיכול' האדם לעמוד עליו ע"ש, והיא החכמה הנקראת היום חכמת העולם והוא דעת ענין הקשר הכללי שבין הנבראים כלם) אמר ר' נחמן משל לחריסת קנים (יער של קנים, מ"כ) שלא היה יכול אדם ליכנס בתוכה, שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח א' כסח (כרת הקנים במגל, הנ"ל) ונכנס, כסח ונכנס, נכנס דרך הכסוח ויצא דרך הכסוח שתחילו הכל מתכנסין ויוצאין דרך כסוח· רב נחמן אמר חורי משל (משל אחר, הנ"ל) לפלטין גדול שהיו לו פתחין הרבה, שכל מי שהיה נכנס לתוכו היה טועה, מה עשה פקח אחד, נטל פקעת של גמי (כרך ואגודה מן גמי, הנ"ל) וקשרה כנגד הפתח (וקצה האחרון אחז בידו, הנ"ל) ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת, שתחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת ע"כ, (והובא עוד במדרש ש"הש וקהלת ע"ש, ונראה כי הפקח הזה הוא המלך שע"ה)·

והנה לבאר הבדל שני המשלים האלה אשר ממושל אחד (ר"נ) יצאו, אומר, כי השלם הזה הליע פה ב' משלים, יורו אל פתי קורות מליאות החכמה קרו אותה בימי קדם· כי בראשונה היתה נעלמה מעין כל דורש, באין לאל יד החוקרים להבדיל בין האמת והשקר, כי בטרם הוסרו ענני האולת והמשוגות, אשר כסו פני שמיה, כל הבא אליה להפיק ענן אורה, היה נתעה במעבי האפלה אשר סבוה מסביב, עד שקמו אנשי שכל ותבונה, יגעו וחתרו למצוא דרך ישכן אור, למען יוכלו הסיר מכסת העבים מעליה, וכדרשם כן מצאו· ויוציאו אלינו דרכי הדבור הפנימי, דרכים נאמנים אשר לא יכזבו, בהם נפלס נתיב למהלכי התבונה הנטועה בנו, לדעת לראות

אבל כבד

אשר הלך מישרים או עקלקלות , בחתם לנו כל הדיוקנים האמתיים למיניהם , והמטעים למיניהם גם המה ; לבחון בהם האמת והשקר · מהם ראו החכמים הבאים אחריהם ויעשו כן גם המה · ועל זה יאות מאוד המשל הראשון מענין היער ונטות הקנים , כי בגלות הקנים מגלהו ד״ך , ובהסר הטעיות מגלהו חכמה ·

אחר זה כאשר כבר החלו רבים ובאים לעבור בדרך הזה אשר הוכן למו , אז נפתחו לפניהם שערי החכמות הרבות , אשר נקבו בשמותן למיניהן . ולא יכון שם החכמה בכללה המתחלקת אל מדעים רבים , לסקרא פי׳ ענין גדול בעל פתחים הרבה · אולם כאשר לא תושג החכמה בכללה אל כל משכיל מבין , מבלתי יבחר לו סדר נכון והדרגה ישרה , לבוא הרבה מן החכמות כמו מלועיים ומעברות להגיע על ידן אל האחרות , כמו שהאמר שיש להקדים החכמות הלמודיות אל הטבעיות , וגם אלה אל מה שאה״ט , וכן בכל אחת מהנה , כמצא סדר מחויב בכל חלקיהן , כמו שנתחיל בלמודיות מחשבון המיוחד וממנו נלך אל הכולל , ובטרם נקרב אל למוד שעורי הגוף , נדרוש תחלה בשעורי השטחים , וגם אליהם יקדם שעור הקוים , וגם בקוים נלך מלמודי הישרים , אל הנוטים , וכן בלמודי המשולשים , יבואו הכדוריים , אחר ישרי הקוים , ובמס״טע נשית לב בחכמת העולם התבונה , ואחר בחכמת הנפש , ואחריה בחכמת האל ית׳ · ויותר מזה כי גם בכל חלק וחלק מהנה , עלינו לשמור את דרך הסדר המיוחד בהן , וללכת במועלות והשכל במעלות הלמידים , מן הלמוד הראשון אל משנהו , וממנו אל השלישי , וכן לעולם · כי החכמה היא סולם המוצב ארצה וראשו לשמים יגיע , וכל המשפיל לעלות במעלות העליונות בטרם ידג רגלו על התחתונית , יפול ממנו ושבר מפרקתו , והוא הגבר לא יצלח בעמלו , אשר יעמול במדעים תחת שמש החכמה · אי לזאת ! השכילו החכמים בספריהם , לעלות בהם על המעלות הסולם הזה , ולהעריך סדר החכמות במערכה נאותה , והדרגה נכונה וקלה , לכל אשר נשא לבו אותו לקרבה אליהן , וגם בכל אחת מהן הלכו מן הלמודים הראשונים אל השניים , עד בואם אל קצה גבול יכולת שכלם ; וכן ברצותם לנתח כל מדע והוסיפו לנתחיו

לנאחים, ישובו דרך התלמידים האלה, מאחד לאחד, עד שובם אל הראשון אשר ממנו יצאו. עד שנוכל להמליץ עליהם, שהרגו לכל אחת מהתכונות, את הקות הוא למודים, והבא בשפתא האחת קושר קצה הראשון מכדור השני אל השפה הפנית, והולך בה הלאה הלאה, כפי רוחב חכמתו, ובדרך אשר בא, בה ישוב לצאת, ובכן הבין ענין המשל השני. וראה והתבונן כי במשל הראשון אמר: שלא היה יכול אדם ליכנס בתוכה שכל מי שהיה נכנס כו', ובשני לא אמר כן, רק אמר: שכל מי שהיה נכנס היה טועה, והוא מבואר מדברינו לכל משכיל. (ובמדרש קהלת לא נאמר בראשון: שכל מי שהיה נכנס כו', וכן הוא הנכון.)

מדי עברנו על דברי המדרש הזה, ראינו כי קראו לאיש הנבון אשר השכיל נפלאות ה' בעולמו בשם פקח, וממנו נלמוד לקרוא את האיש ההולך חשכים בל יראה גאות ה' בשם עור. וכן קראם הנביא (כן כרך שראה את המלך), אמר: ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (כ"ט), אז תפקחנה עיני עורים (ל"ה), והולכתי עורים בדרך לא ידעו (מ"ב), וכאלה רבות עמו, כמו ועיניו השע וכדומה. ואדוננו המלך דע"ה כאשר התעבר על העול הגדול הזה, אמר (תהלות ד"ח): תן להם כפעלם וגו' השב גמולם להם: כי לא יבינו אל פעולת ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם. אשר כלאו המפרשים להראות השוגם דומה בשאלה אל העון, כאשר אמר: תן להם כפעלם וגו', ולדעת הרד"ק יהיה הכנוי במלת יהרסם, אל מעשי יד הרשעים, וכאשר לא הבינו הם אל פעולת ה', כן יהרוס ה' את מעשי ידיהם, מה שיקשה מאוד להשב הכנוי אל דבר לא נזכר מקודם, (ומ"ש כפעלם, כמעשה ידיהם, אינו מענין זה). על כן אמרתי כי הכנוי שב אל הרשעים, זכרם בראשית דבריו, והוא כי ידענו, כי הבריאה כלה נקראת בשם בנין, כמ"ש עולם חסד יבנה (תה' פ"ט) הבונה בשמים מעלותיו (עמוס ט') ויאע"ה בראותו במחזה הקשר הנפלא בין היצורים כלם (הוא הסלם הגדול אשר הכחות הפועלי' עולים ויורדים בו) הקיץ ואמר: אין זה כי אם בית אלהים. וכמאמר ר"א בב"ר: מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן כו', וגם בבריאה פרטית נאמר: ויבן ה' אלהים את הצלע. והנה הנפש החוטאה

היושבת בית חומר , הוא הגוף אשר בנה לה ה׳ , בנין קטן הכלול מכל מדות הבנין הגדול *) והוא נבנה בתוך הארמון הזה הנאדר בקדש , היא הבריאה כוללה , והיא הנפש לא תשים על לבה , ולא דעת ולא תבונה לה לאמור : אסורה נא ואראה את המראה הנחמד והנורא הזה , הבית אשר כוננו ידי מלכי ואלהי ; הנה משפטה חרוץ מכל בן דעת , אשר יצא דבר מלכות מלפני ה׳ , להרוס את בניה אשר בנה לה גם היא , ותהי למשואות נצח עד עולם לא תבנה , וזה אמרו : יהרסם ולא יבנם , (והפגר הפלקים הוא המות) והוא מאמר בירי·

לא כן המלך הזה בעצמו , הוא הגדיל תושיה , הרבה להתבונן בסתרי מפלאות היוצר ב״ה , בכל הנעשה בשמים לרום ועלי ארץ מתחת לשמש , כאשר ראינו משיריו הקדושים המלאים להם חכמה ודעת ה׳ , מספרים תהלותיו ועזוז נוראותיו אשר הפליא לעשות במלכות כל עולמים ; כמו שיר ברכי נפשי והבאים אחריו , ושיר קל״ט ודומיו , עד שבוח האחרון , כאשר התעוררה נפשו מתעלומות מפעלות יוצרה , הנראות ביצירת האדם ; השלהבת מאיר אש העליון הבוער בקרבה , אשר נופח ברוח ה׳ דבר בה , ותלהט אמרים מפיקים נגה , כידודי אש מהם יתמלטו , עד שבלוב ההתרוממות הגיעה אל מאמר יקר גבוה ונשא עד מאוד , והוא: ולי מה יקרו רעיך אל ! — מה עצמו ראשיהם ! — אספרם

מחול

---

*) כן מצאנו לחז״ל בכמה מקומות , והמחברים הרחיבו באור הדבר , כי האדם הוא עולם קטן כולל בתוכו כל העולם כלו , וכן אמרו במשכן שהיה כלול מכל העולם , ותבניתו גם בצלם דמות האדם , ודבריהם ידועים לכל יודעי ספר · ועם זה אמרתי לעשות מטעמים למה שאמרו חז״ל בשבת , כל המלאכות שהיו במשכן , כי צוות ה׳ לשבות ביום השביעי , יען כי בו שבת גם הוא מכל מלאכת שמים וארץ בהבראם , א״כ מי זה יבא אחרי המלך ה׳ לדעת מהות ואיכות המלאכות אשר בהם ברא את העולם , וישבות מהם ביום השביעי , למען נדע לשבות מהם גם אנו ביום הזה · ע״כ השכילו חכמינו ז״ל להתבונן במלאכות שהיו במשכן בהבנותו , כי מאחר שהוא כלול מצלם דמות כל העולם , ידענו כי המלאכות שהיו מחוייבות לבנין העולם הגדול , כן הנה מתחייבות ג״כ לבנין קטן הזה הכלול ממנו , ויהיו מלאכות המשכן כמו הצללים כערך אורות המלאכות העליונות לאין תכלית , וכמו שאמרה התורה באדם כי נברא בצלם אלהים , כן נאמר באלה המלאכות שהן בצלם מלאכות הבריאה , מהן שבת אל בשבת בראשית , ומהן נשבות אנחנו ביום הזה לעולם , (ומצאתי

לאחד

מחול ירדין, הקילותי ועודי עמך · כי בתחלת המזמור השכיל לספר מידיעת ה׳ כל מחשבות האדם, באשר הוא יליד כפיו, והוא מ״ש: ה׳ חקרתני ותדע וגו׳ בנת לרעי מרחוק, (ומלת לרעי פי׳ המפרשים. כמו למחשבותי, מלשון רעיון), ועל היסוד הזה כננו כל דברי המזמור · ועתה בעברו פתאום מן הקצה מזה, אל הקצה השני, ממחשבות אנוש אל מחשבות אל עליון, וירא את המרחק הרב אשר ביניהם, שר ברוח קדשו שני מאמרים מקבילים לעומת ב׳ מאמרים הקודמים, כי לעומת מ״ש: בנתי לרעי מרחוק, יאמר עתה: ולי מה יקרו רעיך אל!, מלת יקרו ענינו כמו ודבר ה׳ יקר בימים ההם; ואמרו ענין מחשבה אלל ה׳ ית׳, רצונו הוא המון מרבית הבריאה בכללה, כי כל רעיון אלל ה׳ היא בריאה בפועל, וכל הנבראים כלם המה מחשבות בוראם מעת הבריאה והלאה. ונגד אמרו ה׳ חקרתני וגו׳, שפעל חקר בא לפעמים על דעת כמות המספר כמו לא נחקר משקל הנחשת (מ״א ז׳) וכמו שבא נרדף עם מספר בכתוב עושה גדולות ואין חקר נפלאות ואין מספר. יאמר עתה: מה עצמו ראשיהם!, שפי׳ לד״ק כללות מספרם כמו: כי תשא את ראש ב״י, ופעלי שרש עצם יבואו לרוב נרדפים עם פעלי שרש רבב ורבה · וככה יקבילו המאמרים, אתה ה׳! בנת למחשבותי, ולי מה יקרו מחשבותיך להבינם; אתה אלהי, ידעת חקר ומספר רעיוני, ולי מה רבו ועצמו מנין מחשבותיך אל · האנס

לא׳ מגדולי המחברים בהוך מסביב לענין זה, והל תוכו לא בא) ואולי לדעת חכמי האמת ייפן ג״כ מדוע היו המלאכות ארבעים במספר, כי כל ד׳ חלקי הבריאה כ״א כליל מן שעברה, ולהיות המשכן דבר כליל מכלם, יהיו הארבעים האלה, כללים גבוהים כוללים כל התולדות מן המלאכות, ומה שאמרו חסר אחת, אולי הוא הכלל העליון הכולל את כלם, לא ישג לבדו כ״א ע״י זולתו, וכן תמלא במלאכות המשכן שהיו ארבעים, רק שהאחת לא נחשבה לבדה (עיין תי״ט ותו״ח שבת פ״ז משנה ב׳) · ויען כי בנין העולם היה בארבעים, כן חרבנו בארבעים, כימי הגשם במבול, וכן מתי מדבר שהיו ששים רבוא שהוא מספר כולל את הכל, תמו ג״כ בארבעים שנה; והאדניט במשכן שעליהם נוסד כל הבנין הכולל היו ג״כ ארבעים, והבנת הולד (עולם קטן) במעי אמו ג״כ ארבעים יום, ולהשיג נפש גבוהה וכוללת, ישב מרע״ה בהר ארבעים יום, וביחוד שהיה זה לקבלתי התורה הכוללת הכל, ויש בארבעים מכות כדי להמית אדם כליל העולם כמו בדרשו ז״ל מכתוב פן יוסיף וגו׳, ולתקון כנפש החוטאת ונחרבת, הנביל יונה בניטה, ארבעים יום, וכן אנחנו עושים בכל שנה ·

אמנם לבאר היטיב עומק מליצת הכתוב : אספרם מחול
וגו' הקיצותי וגו' , שלא ראיתי בו עוד באור נכון ,
לא אוכל עד הציעי לך הערה קטנה · אך זאת לדעת כי מלת
ועודי דעתו לבאר מהודאתה השנית , כי למלה הזאת ב'
הוראות במקראי קדש , האחת היא המשך הפעולה בהוה על ענין
היותה בעבר , כמו עודנו עומד , עוד זה מדבר , ודומיה ·
והשנית היא השנות הפעולה עוד הפעם אחר שכבר חדלה , כמו
ותלך עוד ותהר עוד , ודומיה · ועתה שמע אשר אומר , כל איש
הדבוק באלהיו , כנביאים ואנשי הרוח , כי יקחו מועד
לגשת אל הקדש , לחזות בנועם האל יוצרם , ולבקר בהיכל
המליאות , אשר כלו אומר כבוד אלהים , והדרת הוד המאציל
העליון ב"ה ; יכנה אותה המשורר האלהי בשם ש נ ה , בבחינת
היות הדבוק בעת ההיא כאיש נרדם ; אבריו ·· שובתים מכל
מפעל , וכל גופו נח ושקט , לא יזח ולא ינוע · רק נפשו
האלהית היא תפרוש כנפיה להגביה עוף במרומי שחקים , ולהציץ
משם מעמקי תהום רבה , להתעלם בנועם אהבת המושכלות ,
ולהתעדן בזיו כבוד החכמה , הלוטה בשלמת אלהי הצבאות ,
זה הדור בלבוש הבריאה סלה ! — אמנם דבק עצום כזה , אם
כלו מחמדים ועונג , לנשמת שדי השוכנת בקרב איש , לא יכון
הוא אל האדם חבור הבשר והרוח , להתמהמה בו זמן כביר ,
באשר מדרכו להתיר קשרי הנפש והגויה , ולהפרידם אשה מעל
רעותה ; כי נפש כל אדם היא סוגה במסוכת החומר , ומגבלת
במוסרי הגשם , חוק וגבול שם לה אלהיה לאמור : עד פה תבואי
ברוח מבינתך , ועד פה תשית גאון גלי מחשבותיך , והיה כי
תפרוץ לעבור הגבול הזה , כי תקרב להתבונן בדברים הנעלים
מחק האדם , בל יכילם הגוף העיף הלזה , אז פתע ישבר לאין
מרפא , ונתקו חבליו ומוסרותיו ימסו , כנעורת לפני מוקדי אש ,
מבלי יוכלו לעצור עוד בעד הנפש , וה י א שואפת אל מקומה ,
תחלוף ותלך לה · וזה דבר ה' אל נאמן ביתו : כי לא יראני
האדם וחי , וזה ג"כ אמרם ז"ל בבן עזאי , שהציץ ומת , וע"ז
אמר ב"ס במופלא ממך כו' ואמרים הרבה דומיהם , אבל מושל
נפשו היודע לכלכל עניניו במשפט , הוא ישמור צאתו ובואו אל
הקדש , לא ירחיק דרך מהלכיו להלאה מגבולי הקצות אשר חלק

לו הי׳ , ולא ירבה להתבונן בדברים האלהיים האלה , רק כפי אשר יוכלון שאת הגודות רוחו ונפשו · ובהרחיקו לכת במרחבי החקירה העמוקה , אז הים כרגע כאשר ישמע קול עמודי הגוים ירופפו מהביל את הנפש , ישוב כאיש משנתו , וייקץ כגבור מתרונן מיין , להשיב נפשו אל קרבו , רוחו ונשמתו אליו יאסוף · אולם גם בשובו הלום לא יאחר עד בוש , כי לא בהשלימו את מלאכתו שב לאחור , רק למשיבת נפש היתה תשובתו , לכן אחר יתמהמה פה כרגע , יוסיף שנית לרוץ כגבור אורח עולם , אשר דרך שם מעודו עד היום · וכן יעשה כל הימים אשר הוא חי , יצא יצוא ושוב הלוך ובוא , עד הגיע היום ושרק לו אלהי הרוחות , לבוא אליו למרום שבתו , ולנוח שם מעמלו אשר עמל בחיים חיתו , אז יצא ולא יוסיף שוב אליו עוד · וזה ענין המראה ראה הנביא מהשגות החיות באל הכבוד , באמרו : והחיות רצוא ושוב ; · ועל שתי הנקודות ההתנגדות האלה , ההתדבקות באלהים , והיקילה ממנו , כון פה המלך במאמר קצר ונפלא , ימלא עונג ושמחון יחד , כל נפש מתבונן בו · כי אחר אשר העלו רעיוניו בזה הכתוב הקודם , מעולם המספר למחשבות אלהיו , המתגוללות מכלל שפעת הנבראים , התלהבה נפשו כאש מתלקחת , לדבקה באלהים , וברוב עוז תשוקתו הגדיל לאמר : ארוצה אחריו אל מערכת הבריאה , ואשא ראש מספר מפקד כלה — א ס פ ר ם ! — , וכרגע שב לאחור , וישיב אמריו לו : מ ח ו ל י ר ב ו ן , רבו מלמנות , עצמו מכח אנוש , ואין ספורות למו · והנה אחז פה שתי קצות ההשכלה , המה הדבקות והיותו בהקיץ , ומהלכו היה מן המושג אל המשיג · ע ת ה כרגע יהפוך אמריו , ויצייר המהלך היקר הזה מן המשיג אל המושג · כמרוצת אור הברק ביום הגשם , יעוף כאן ממקום מוצאו אל מקום עמדו , וכהרף עין יתהפך משם לרוץ אל מקום צאתו , כן הפך המלך מרכבות שירו כרגע לאמר : הנה שבתי אחור ממערכת האלהים — ה ק י צ ו ת י ! — ועד הרגיעה אני עוד הפעם עמו , — ו ע ו ד י ע מ ך ! ·

והנה כמעט התמהמהנו בענין זה , והשובה לי אל ראשית דברי אשר החלותי בם , והוא מענין החיוב המוטל עלינו מצד השכל ומצד תו"הק , לדרוש בלמודי החכמות , באשר

כלם

אבל כבד

כלם נתנו מרועה אחד, הוא האל ית"ו: ממנו ילכו ועליו יבואו; ומעשה ידיו כלם · הן המה הקוראים אלינו יום יום מראש מרומי המציאות, ליד בעלי העולמים, מן המלוי העליון הנורא מאוד, עד הנמלה השפל אתנו: שאו אישים עיניכם וראו!, ותנו כבוד לאלהיכם ותחיו! · האפס הנה עוד מקום לשואל לשאול, כי יאמר: הנה חכמים הגידו ולא כחדו ממנו, כי קצר קצרה יד השכל האנושי, מהגיע עד תכלית החכמה העליונה; הם אמרו באלהות כי תכלית הידיעה היא שלא נדע; הם הודו כי גם בהקדמות החכמה הטבעית ומבא"הט, נלאה ידם להשיגם בברור מחלט והבנה מבוארת. כמו: הזמן והמקום, כח הכובד והמושך, האור והחום והקור, ומהות הכחות הנפשיות, וכל עצמות איכות הפנימיות בכל העולם בכלל, ומה ואיך המה לאמתם, כל הנמצאים המוחשים, חוץ לחוש ולשכל, והבן, כי שם נראה יד אלהים נוגע ממעל לדברים האלה, והוא הקשר בבנין העולם יחד, ע"כ נלאו ידי האנוש מהשכיל במו לאמתם · וא"כ הוא למה זה השכל נוגע, בעמל החכמות האלה, אם לא נוכל לבוא עד תכלית שדי, ולא נמצא חקר מעשיו בידיעה בהירה וברה, וא"כ מה יתרון החכם מן הכסיל; האחרון אכל ושתה וראה בטוב, ובעמל ההשכלות איננו, לא ראה ולא ידע, והראשון גם הוא אחרי שובו מחקור בכל המעשה הנעשה תחת השמש, מאומה לא הביא בידו, ולכל שואלו: מה מצאת בעמלך זה?, הוא משיב לאמור: שדי לא מצאנוהו!, אין חקר לתבונתו! · ואמר החכם מכל האדם: וראיתי אני את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא (קהלת ח' י"ז) · סוף דבר!, החכם כבוזה דעת, כמשכיל כסכל, כלנו פה אחד, בשם אלהינו נזכיר כי נשגב הוא מכה קבלנו, ושפתינו יחד (כמונו כמוהם) תבענה תהלותיו לאמור: אין כמוך באלהים!, נורא תהלות!, אתה נורא אתה!, וכדומה מן התהלות והתארים הנמצאים בכתובים ובדברי חז"ל, ובתפלות המסורות בידינו, המורים על רוממות אל מכל תהלה, וכי נשגב הוא מכל רעיון חושב ומשכיל, כי כלנו כאחד לא מצאנוהו ולא הבננוהו, ולא

ראינו

אבל כבד

ראינו כמוהו וכרוב גדלו בכל הממלכה בארץ ובשמי שמים? ·

והנה למען השיב נכוחות לשואלים כאלה, לא מצאתי מענה יותר נכונה מן המשל הזה · מלך גדול בימי קדם, מושל בצדק שליט במשפט, וכסאו נכון בחסד ואמת, ותצלח מלכותו ותגבה עד מאוד, ותהי מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, כי לצדקתו ותום דרכיו המליכוהו עליהם כל העמים, ויתנוהו עליון למלכי ארץ · ויאמר המלך בלבו: מה אות? כי גדל כסאי מעל כסאות המלכים אשר במדינות ממשלתי, ויועץ לבנות לו בית גדול הדור ביפיו, ונעלה ביקר תפארתו עד להפליא; אליו לא ידמו כל בתי משוש וכל היכלי חמדה, וכל ארמנות מלכי תבל לא ישוו לו אחת מני אלף, ויקבץ לו כל איש חכם לב, אנשי שכל ומדע, יודעים לעשות בכל מלאכת מחשבת, חרשי עץ ואבן, צורפי זהב וכסף, ומפתחי פתוחי אבן, ועליהם הבונים הנבונים, המשכילים בחכמת מבנה עירות המלכים, ויוציא אליהם כל בית מחמדיו זהב סגור וכסף מזוקק וכל אבן יקרה, ויאמר להם: עינכם אל תחוס על כל העושר הגדול הזה, קחו לכם מאלה כטוב בעיניכם, ותנו אותם כלבנים ואבני השדה בקירות הבית מסביב, על העמודים והמכונות · · · רק מלאו חפץ לבבי, לפאר את הבית בהבנותו, תכלית היופי והתפארת! · וככלותם לבנות, אמר המלך להביא אליו חכמי תכונות הארץ לכל מחלקותיה, המה אשר התהלכו בה לארכה ולרחבה, ויתורו אותה מקצה, וכל דבר יקר ונפלא העלוהו על ספר לזכרון; המה יתנו עדיהם היום על הארמון הזה, היש על עפר משלו, אם אין? · כבואם כדבר המלך, וישאו עיניהם ויראו את כבוד הבית וגדולתו, הבתים והלשכות, התאים והצלעות הקירות והקורות, האולמים והחדרות, כלם מתאימים אל פני היופי, ומתלכדים אל נועם התפארת: וישתוממו על המראה הגדול אשר ראו עיניהם, ויגידו אל המלך לאמר: אדונינו!, אם אמנם כל יקר חמדה ראתה עיננו, בלכתנו לשוט בארץ מרחקים, בנין הדור כליל יופי כזה, לא נראה בכל הארץ! · וישמח המלך במעשיו, על כל דברי העדים הנכונים האלה, ויצו אל הסוכן גזברים משאות מאת פניו אליהם, ותרב השמחה בבית המלך,

גם

אבל כבד

גם העיר כלה צהלה ושמחה · והנה עני אחד מוכה בסגורים , מתהלך בחוץ תוך רחובות קריה , והוא נשען על הנער הפקח , אשר ינהלהו על פתחי נדיבים · ויהי כשמעו קול המולה בעיר , ויאמר לנערו : מה קול הזה אנכי שומע ? , ויספר לו כל הדברים האלה · ויען העני ויאמר אל הנער : מהרה בני ! נהג ולך , והעמידני לפני המלך בביתו · כבואו אל החצר , וישמע את קול תרועת הקרואים שמה , וישאל את הנער ויאמר : הזה בית המלך החדש ? , ויאמר כן · וישא העני את קולו ויאמר : אדוני המלך ! , למה אגרע אני מכל הנכנסים אשר הרימות להם מתנות הגם , על אמרם כי לא ראו ככבוד הבית הזה בכל המדינות , ומי יודע אם יושר לבם אמריהם ? , אולי סוף נפשם הוא , כחשו למו למצוא חן בעיניך ; ואולם אני מורשי לבבי אגיד , אמונה אומן לא יפון בה כל איש , כי ע ו ר ילאתי מבטן אמי , ומנעורי אנכי מתגורר בארצות , והנה לא ראיתי עוד בית כלול בהדרו כבית הזה , בכל הארץ ! · הבוז והלעג אשר מצא שם את העני הסכל ההוא , לא נראה ג"כ בכל הארץ · (הקורא אל ימהר לשפוט כי הכברתי מילים בדברי המשל , כי אולי למבינים , יתבארו רוב חלקי המשל גם בנמשל) ·

בעת נקל לדעת , כי לא כהעדר הידיעה באלהות הבאה אחרי ההשכלה בחכמה , העדר הידיעה ההמונית , הנולדת עם האדם ביום הולדו , כי השנית היא שפלה וכהה מאוד , יושבת חשך אופל וצלמות , והראשונה היא הנכבדת עד מאוד , סוככת (לעיני האדם) ברום חביון אור המפליאות · וגם כאשר ירומם ויהלל החכם את אלהיו , ירוממהו השכל ונבער מדעת , כי זה הראשון אחרי עלותו למרום הבריאה , וימלא מחמדי תבונות לאלפים , ותענוגות מדע והשכל לרבבות , וממעל להם יביט נוראו' מפליאות רבות ועצומות לאין חקר , נפלאות ונשגבות מדעת ילוד אשה , ועל כל גביהן , גבוה מעל גבוה , האל הרוכב בערבות , הנעלם מעין כל מחקרי לב , ומרומם על כל רעיון מלאך ושרף ; הוא לבדו יכתיר דעת ותבונה , להריע רום גבהות אלהיו , ולהעלותו מעל כל הגדולות אשר חזו עיניו , לכל הנפלאים זולתו בשמים ובארץ · לא כן האחרון אשר לא פקח עיניו מעודו לראות כל חכמת מדע ,

אבל כבד

וכל מחשבות לבו רק דלות וקלות כל היום , ובמה יוכל איפה להפלות בין מאמר הנפלאים , ובין אין ערך נפלאות האל יתעלה · ובזה תדע ובחנת בין מאמר המלך דע"ה (תהלים קל"ט) : נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאוד · רצונו כי אף גם נעלמים מעשיך , כן ממני כן מעיני כל חי (כי כל פליאה במקרא ענינה העלם השכלה מה) אבל נפשי יודעת מאוד כפי יכולת האדם לדעת , ובזה הבדלתי אותי מן הבלתי יודעים כל מאומה ; ובין מאמר איוב , אחרי הודיע אותו אלהים מאותות חכמתו הנראות בפועל כפיו , ככל מה שנזכר שם (פר' ל"ח ל"ט מ' מ"א) , אמר (שם מ"ב) : לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע · כי בטרם ידע מרוממות חכמת האל בפעוליו , היה הדבר נעלם ממנו בתכלית ההעלמה , מבלי דעת כל דבר , והיא הפליאה ההמונית , ע"כ דבר באלהים ובמשפטו ; אמנם עתה בהכירו מעשה ה' כי נורא ונפלא הוא משכל אנוש , נחם על דבריו הראשונים , לבקש סבת ענשו ומוסריו , כמ"ש : הודיעני על מה תריבני ; רק השאר הדבר בין כל הנעלמות מעיני האדם גם אחרי ההשכלה · ובזה נדע טעם שובו אל ה' , אף מבלי הגיד לי גם עתה , על מה עשה לו ככה , כי גבהו דרכי ההעלם האחרון מן הראשון ·

ועל פי הבדל שתי ההעלמות האלה , התבארה אלי מליצה יקרה בדברי ישעיה (מ"ב) : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות : מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד ה' : ראות רבות ולא תשמור פקוח אזנים ולא ישמע · עיין מפרשים ע' כבדה מהם באור הכתוב , מי עור וגו' , ולדעתי יהיה ענין המליצה מדרך ה ה ג ה ה (הרב הלוצאטי בע"ו למשי בהללה) , והוא שרוח ה' המדבר בפי הנביא , וקראם בשם עורים וחרשים בכתוב הקודם , על בלי דעת פועל ה' ומעשה ידיו , יוכיח עתה כי לא הטיב עוד לגדור ולבאר ענין עלולתם בהשכלת מפעלותיו , במה שאמרם בתארים אלה , והוא כמגיה את דבריו הראשונים לאמור : מ י ע ו ר ? , אל מי אפוא קראתי בשם עורים ? , הלכן יאות לקרוא כן ? , — הלא העור לא מידו היתה לו העורון , כי כל ישעו וחפצו הוא שיפקחו עיניו לראות , אמנם ה' סגר בעדם , והתם לא כן ,

כי

כי מידכם היתה זאת לכם, לבלתי שום עין ולפקוח אוזן אל תבונות מעללי יה, : מי עור כי אם עבדי, אם נראה לתאר אדם מה בתארים אלה, בבקינת העלם השגת החכמה, לא יתואר בם בלתי אם עבדי, כי הוא כלתה נפשי אל ה׳ לדעת אותו גם בדברים הנעלים משכלו, וגם ממנו יפלא הדבר הזה, כי לא יראני האדם וחי, ההוא יקרא עור באמת · וחרש, כמלאכי אשלח ? , ועל מי יפול תאר חרש, הון מעל מלאכי אשלח (מי הראשון מובן עוד אחד), ובכל הדבר במלות שונות : מי עור כמשלם, כאיש השלם שהשיג כבר כפי יכולת האדם להשיג, והשלים נפשו כפי כחו, ועל הנעלה משכלו להשיגו, נקראהו עור, רוצה לראות ולהשכיל ולא יוכל, וחרש וגו׳ · ולכם מה אקרא ? , הלא כזאת יאמר עליכם : ראות רבות ולא תשמור, יש לאל ידכם לראות — ותמאנו ! , פקוח אזנים ולא תשמע, יש עמכם לפקוח אוזן לשמוע שירה מפי הנבראים — ולא אביתם ! · ותשוב תראה כי מזו והלאה לא קראם עוד בכל הספר (על בחינת העדר הדעת) בשמות אלה, כאשר קראם כן הרבה בדבריו הראשונים, ולכן בפרשה מ״ג, שכל מגילתו ואמר : הוציא עם עור ועינים יש, וחרשים ואזנים למו · לבד בפרשה נ״ו אמר : צופיו עורים כלם וגו׳, והוא משל מעדר לאן ברועיו המה עורים, וכלביהם אלמים ע״ש, ובפרשה נ״ט אמר : נגששה כעורים קיר וגו׳ והוא משל על חשכת צרה, כמ״ש בעניינו : נקוה לאור וגו׳ ·

והבדל היותר גדול בין שתי ההעלמות האלה, יובן לנו בשום עין על שתי מצות ה׳, יסודות היקרות לכל המצות, הן היראה והאהבה · כי ידוע הוא לכל יודע ספר, כי שתי המצות האלה, כל אחת נתחלקת לשתים, היראה, ליראת עונש, ויראה רוממות, והאהבה גם היא, לאהבת שכר ואהבה אמתית, והגה הרמב״ם ז״ל (חכמת עמו ותורתם) הורנו בספרו המורה, וכן הפלא להלאה בספר מס״ה ראשית פ״ב מהל׳ יסוה״ת, ובס פ״ד הל׳ י״ב, ובסוף הל׳ תשובה, כי לא יגיע האדם אל המעלה מיראה ואהבה רוממות, כ״א בלמוד החכמות ע״ש, וזה מה שלא יעקשהו כל אשר בשם משכיל יפר יכונה ·

אבל כבד

ועתה שמעו אשר אגיד לך בזה חדשות · הנה כבר אמרנו למעלה , כי האדם המתהלך לפני החכמה , בין נטעי כרם המליצות , לא יוכל להשביע נפשו די שבעו , מפרי כל העץ אשר בגן , כי יגיע אל המקום אשר לא תוכל חכמתו לעמוד שם — שם הוא הגבול אשר בין השכל האנושי לבין השכל האלהי , שם יראה לעין כי יש אלהים עליון נורא , ממנו תגלה המליצות בחכמה נפלאה וגבוהה מדעת אנוש *) , ומשם תגלה היראה הרוממות הזאת , כי כל יראה היא ממי שגדול ממנו אם בחכמה ואם בכח אמיץ ; במקום הזה ימצא האדם גדולת ה' ורוממותו מן האדם ; א"כ כבודו שמה יחל לפחוד ממנו וליראה אותו היראה האמתית · וזה מה שנאמר במרע"ה , בהשגת מראה הסנה : ויסתר משה פניו כי י ר א מהביט אל האלהים · ולכן נקראו הנסים והנפלאות , למה שהם למעלה מהשגת אנוש , בשם נ ו ר א ו ת בכל המקרא · ועל מה שתבוא אל האדם בקצה האחרון מהשגתו את החכמה , אמר המלך החכם : בני אם תקח וגו' להקשיב לחכמה וגו' , כי אם לבינה וגו' אם תבקשנה ככסף וגו' , אז תבין י ר א ת ה' , (משלי ב') אמנם על המצא המקום הזה גם בהתחלות הידיעות (כמבואר למעלה בדברי הקוהל) , יאמר המלך החסיד , ר א ש י ת חכמה יראת ה' (תהלים קי"א) ·

אבל יראת העונש לבדה , תהיה לאנשים בל ידעו דבר מחכמת ה' במעשיו , ולא ייראו אותו האנשים האלה , רק כאשר ייראו את הארי , ועליה יאמר הנביא : ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלמדה וראה כי במאמר זה הקטן , נתן בה אות אמת המבדילה מן היראה האמתית , הבאה אל האדם מעצמה , אחרי התבוננות בחכמה , אבל היראה הזאת יקבלנה האדם מאת אבותיו , בימי הילדות , כי זה מנהג דרך ההורים , ללמד את בניהם , ולהזהירם , לבלתי עשותם את הרע , מיראת העונש , כדרכם להזהיר אותם להשמר מכל מקרה ונזק , ושכן טעם המליצה האלהית · והנה היראה הזאת , לא תאות לבדה , לכל נפש יקרה ! · וכן אהבת השכר לבד , היא ג"כ רק לאנשים , להם יראת העונש לבד , והם האוהבים את ה' , כאהבתם את הלחם · לא יתכן דרכה גם היא , לכל יקר רוח ! ·

אולם

---

*) על כן חכמי מצרים , כאשר לאה יד חכמתם לעשות גם המה הנגע השלישית , אמרו ; אצבע אלהים היא ! ·

אולם האהבה הרוממות היא באה אל האדם, מן ההדמות אל האל, במה שהשיג כבר מנעימות חכמתו הנטועה בעולמו, כי כל אהבה היא בין הדומים · ותהיה א"כ האהבה הגדולה יוצאת מחלק החכמה המושכלת אל האדם, והיראה הגדולה מחלק הבלתי מושכל, הנכנע האלהים! · ושתי קצות השבלה, הדבקות והיקילה, שזכרנו למעלה, כן הנה מפעולות האהבה והיראה האלה, כי כל אהבה הפעול התקרבות, וכל יראה תפעול הסבה לאחור, ובאהבת הנברא אל בוראו, תכלה נפשו לדבקה בו ולהשיג אמתתו; וביראתו אותו מאשר יראה כי שגבה השגה זו ממנו, לא-יחיה כל הנוגע בה, ישוב וינוע לעמוד מרחוק ·

ועתה אעירך על דבר נפלא, ידוע הוא כי כל שם הפעלה, יסמך אל הפועל ואל הפעול, כמו עבודת הלוים, עבודת המשכן ישועת ה' ישועת ישראל · וכן אל הכנוים, הלא יראתך כסלתך כנוי הפועל, ויראתך עברתך כנוי הפעול · ועתה נשאל למה זה לא באה האהבה אל ה' סמוכה אל הפעול הוא האל ית' בכל המקרא, כמו שהרגלנו אנחנו לאמור בפינו ובמכתב ידינו א ה ב ת ה' · וכן לא מצאנוה נטויה בכנוי אל ה' הפעול · רק בחמשה מקומות באה סמוכה אל השם ית', במקום שהוא פועל האהבה, כמו באהבת ה' את ישראל (מ"א י') והשאר, וכן בכנוים מצאנוה ג"כ נטויה אל ה' כאשר הוא פועל האהבה, כמו באהבתו ובחמלתו (ישעיה ס"ג) · אבל שתבוא סמוכה אליו, או נטויה לו בכנוי, במקום שתורה בהשם ית' הוא הפעול, לא נמצא בכל המקרא · וכן לא מצאנו את האל מתואר באחד מתארי האהבה בבחינת פעול, כמו א ה ו ב, נ א ה ב, וכדומה, מה שלעומת זה מצאנו הכל ביראת ה', שבאה סמוכה אליו כשלשים פעמים, במקום היותו פעול היראה, וגם נטויה לו בכנוים על דרך פעול, כמו: ואת יראתו אתן בלבבם (ירמיה ל"ב) ודומיו, ויתואר ג"כ על זה הדרך: כי ה' עליון נורא (תה" מ"ז), הגבור והנורא (דברים י'), ודומיהם? ·

אולם לפי אשר חלקנו חכמת הבריאה בכללה, לשתי מוצאות האהבה והיראה הרוממות, נוכל לדעת ולהבין טעם הדבר, כי היראה להיותה באה אלינו מחלק החכמה, הנעלם הנשגב והמרומם משכל האדם, על כן הסמך היא אל שמותיו יתעלה, המורים ג"כ על הנעלם הגדול הזה; אמנם האהבה הנאחזת בנו מחלק החכמה המושכלת

במעטה

במעשה ה׳ , לא תוכל היא לסמוך א״כ אל השמות הנכבדים , מורי הרוממות והתעלם מכל מחשבת מתבונן , ולא תהיה ג״כ נטויה לו בכנוים , ולא נתארת אותו בתאריה , על הדרכים שאמרנו · וליתר באור אומר , כי האהבה היא בחינת הדמות מה אליו ית׳ , להיות כל סיגורים מחשבות ה׳ (מיום הבראם) , וכאשר השגנו גם אנו מהם חלק מה , יהיה לנו בזה כמו דמיון רחוק אליו ית׳ , אשר מזה תולד האהבה מן האדם אל האל , ואלו באו בכתובים הסמיכות הכנוים והתארים מן האהבה , על הדרך שזכרנו , היו מורים שהשכלנו גם השכלות הנעלות משכל אדם , אשר שם יתנוסס האור האלהי , כי בהזכירנו אחד מן השמות הקדושים , העלינו על מחשבתנו ציור דבר מה כמנע ההשגה , ובאמרנו אל ה׳ מלת אהבה , לא תורה דבר אחר זולת השתדמו׳ אליו מצד ההשגה , ויהיה א״כ כאשר נאמר א ה ב ת ה׳ , כאלו אמרנו ה ש ג ת ה ב ל ת מ ו ש ג , מה שהוא מאמר סותר את עצמו ומנגד לגרם הסתירה אשר בידנו , יסוד מוכד לכל החקירה האנושית ; וכן הוא הדבר בכנוים ובתארים · אף כי אהבת השכר לא תסמך אל ה׳ גם לא יכונה ולא יתואר בה , כי במה זה יגיד עליה כי היא אהבת דבר אחר זולת ה׳ · אמנם מה שבאו השמות הקדושים פעולים אל פעלי האהבה , כמו : ואהבת את ה׳ אלהיך , הוא רק בבחינת ההשגות שנוכל להשיג , מה שעל ידם יהיה לנו איזה דמיון עמו יתברך , ויהיה באורם בכל מקום , להתבונן בהשכלות מפעולותיו כפי יכולת האדם , כי מזה נבוא לאהבה את ה׳ אשר נשיג מציאותו בהגיענו אל סוף גבול השגת כל אדם לפי שכלו , אשר שם תיראה , וכאמרם ז״ל : איני יודע איך אוהבין את המקום ? , אלא הוי מתבונן בדרכיו , (הם דרכי פעולותיו בעולם) , וראה איך כללו במאמר זה הקצר , חלק רב מדברינו · ולא כן הוא בסמיכות כנוי ותאר , המורים חבור ודבקות אל השמות נוראי האלהות , כאלו בהם האהבה מהחכמה העליונה האלהית הבלתי מושכלת ונאחזת בסבך סעיפי גבר ·

ואם נשוב לשאול , הלא מצאנו בארבעה מקומות , סמיכות ה ד ע ת אל האלהים , סמיכות פעלה אל הפעול ? ·

נשיב ע״ז , כי המלה הזאת היא תורנו דעת , להבין מה הוא ד ע ת א ל ה י ם · ואומר כי ענינו הוא ד ע ת מ צ י א ו ת ה א ל , הקודמת בסבה אל היראה , כן יראה האמתית כן יראת העונש · כי בהגיע האדם אל קצה גבול השכלתו בחכמה , וישקיף כי החכמה האלהית עוד ידה נטויה למעלה למעלה , אז ידע כי יש אלהים עליון נורא ונשגב מהשכיל ,

והנה

אבל כבד

והנה כבר השיג מליאותו, והוא דעת אלהים, והיראה גם היא אחריה בשבה, בהעריכו ערך חכמתו הקטנה, אל חכמת האל הנב"ת. וכן ביראת העונש, כי בשמוע הנגזר מאביהו, כי יש אלהים שופט בארץ, ישלם לאיש כמעשהו, אז הבוא לו דעת מציאות אלהים, המשבבת ג"כ את היראה מן העונש. ואומר בכלל, כי לא תלוייר היראה מכל דבר בבלי דעת מקודם מציאות הדבר ההוא.

עתה תבוא ותראה קורא נעים!, אמתת דברינו אלה במהות דעת האלהים, שהיא דעת מציאותו, אם בחכמה, ואם בקבלה, (כי ברם ידע יבוא בלשון על ידיעה שכלית ואיתית ומקובלת, כנודע ליודעי לשוננו), והיא מתחלקת א"כ לדעת שפלה, ודעת גבוהה, כמו היראה. כי הנה בשום לב אל ארבעת המקומות, שאזכרה שם הדעת הזאת, מלאכוה בשנים מהם, נרדפת עם היראה האמתית הבאה אחר, ההשכלה, ואם כן גם היא שם מענין הדעת הגבוהה. האחד הוא (בישעיה י"א), ונחה עליו וגו' רוח חכמה ובינה וגו', רוח דעת ויראת ה', הנה זכר את שניהם אחר החכמה והבינה, וכמבואר. (ואם נאמר כי מלת דעת, איננה פה מענין דעת ה', כאשר חשבו רבים, ואיננה סמוכה אל ה', וכפי שיורו הטעמים? א"כ לא היתה המלה כלל מכתוב זה.) והשני הוא במשלי ב', להקשיב לחכמה וגו' כי אם לבינה וגו', אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. גם פה נרדפה עם היראה הגדולה, כי נזכרו בתיקן אחר החכמה והבינה. ובשני מקומות האחרים באה מענין הדעת המקובלת. האחד הוא בהושע ד': כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. והשני גם הוא שם ו': כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות. והנה מדרך לשון למודים, ללכת תמיד מן הקל אל הכבד ומן הקטן אל הגדול, וכבוא הנביא להגיד לעם את חטאתיהם, ילך ג"כ זה הדרך, ע"כ באמור הנביא, כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים, הורה לנו כי מעלת דעת אלהים היא קטנה מן האמת והחסד, אשר על כן בשלילה, גדלה רעת אין דעת, מאין אמת וחסד, וא"כ כונתו על הדעת

המקובלת

המקובלת, כי ירדת האדם אל המקום השפל הזה, אשר יורו לנו מעשיו הרעים, כי אין לו דעת ממציאות האל אף באמונה מקובלת, הוא אז בתכלית הרעה והשפלות. ואמרו אין דעת אלהים, רצונו כי מעשיהם (הפכי החסד והאמת) המה יוכיחו, כי לא יאמינו גם במציאות האל, המקובלת אליהם מפי אבותיהם *). ע"כ תראה, כי הלך ממנה אל הרעות העצומות, והוא מ"ש אח"ז: אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף, וגו'. (ומזה תשובה נצחת, אל אחרים זולתי, אשר הרימו מעלת הדעת הזאת, וימנוה בין המעלות האחרות, יגיעו אליהן, חסידים וקדושי עליון; כי לו כדבריהם כן הוא, לא חשב הנביא את העדרה, בין רעות גדולות כאלה. וכן נראה מכל המאמרים השוללים פעלי ידיעת ה', הבאים בכתובים להגדיל עון הנושא, כי אין-ענין דעת אלהים מה שחשבו בו המה, רק

היא

---

*) כי בהיות דעת אלהים ענין מתנגד אל ענין המעשים הרעים, יחוייב העדר הראשון באמונתם, במציאות השני. והדבר מבואר יותר בדברי המלך דע"ה (תהליש ל"ו) אמר שם: נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו. הלמ"ד במלת לרשע, יתרת כמו מלת על, הבא כן לרוב במקרא, וביותר אצל הפעלים הנרדפים בענין דבור, כמו ואמר פרעה לבני ישראל, להגיד לאדם ישרו, ודומיהם. וטעם הכתוב כי בהעלות המשורר על לבו, עשות הרשע מעשיו הרעים ביד רמה ומצח נחושה מאן הכלם, אשר בזה יתנו המעשים האלה הכרה בלב כל רואיהם, להכיר את בעליהם הרשע כי אין פחד אלהים לנגד עיניו, ציירה זאת מליצתו הקדושה, כאלו הפשע של הרשע עומד בקרב לב המלך המשורר, ומעיד עליו בפני המלך, כי אין פחד אלהים לנגד עיני הרשע. ויהיה מאמר אין פחד וגו', דברי הפשע המעיד, כי כן דרך שם נ א ו ם, לתאר את המאמר כפי שאמרם המדבר אליו, כמו מלת לאמור הבאה אחר שרשי דבר אמר ודומיהם, ולכן לא תבוא המלה הזאת אחר זה השם. וזה הוא מה שהנביאים ישנו וישלשו בכל מאמר, מלות נ א ו ם ה', להורות כי כל דבריהם, יצאו מפי ה' לכל תאריהם ותבניתם, לא הוסיפו ולא גרעו, וגם את הגופים לא שנו ט והבן:

היא הדעת המקובלת , לכל אדם , כרב וכצעיר · וכן תמצא בדברי זה הנביא (בס ה') : כי רוח זנונים בקרבם ואת ה' לא ידעו) · וכן הלך הנביא הזה במקום השני ג"כ זה הדרך , ואמר לנו כי חפץ ה' בחסד מזבח , ועוד יותר מזה , כי גם דעת אלהים המקובלת , נבחרה לו מעולות , והוא ג"כ מן הקטן אל הגדול ·

והנה אם עוד לי בזה דברים , לא אוכל להתמהמה פה עמהם , כי אין זה מקומם , ואשובה לי לבאר הכתובים בישעיה , אשר אליהם שמתי מגמת כל הדברים האלה , ואך את זאת אגיד לך קורא יקר , כי כל מה שהזכרתי עד פה מענין חיוב האדם לבקש ולרדוף לדעת את ה' מלמודי החכמות הנדרשות ממעשה ידיו , הוא דבר יפה בעתו , עתים האלה , אשר הנה הנבואה מישראל , ואין עוד אתנו נביא ויודע מה ; אמנם בימות קדם בנות עולמים , בהגלות סוד ה' לנביאיו , שתינו אז מי החכמות כלנה , מתוך בארנו באר נוזלים , היא תורת ה' מקור חיים ; כי היא באמת הכלל הגבוה האלהי , הכולל תחתיו כל חכמה ומדע , וכמה הנביאים ידעו לגלות המסך אשר על פני התורה הפנימית , למען האיר עינינו באור החכמה המסתתרת שם · ולרוב יקר הענין הזה , לכל הירא והחרד לדבר ה' , ולאוהבי תורת קדשו , ראיתי להעתיק פה מאמר יקר ונכבד , יצא מפי חכם גדול , הרב רבי יהודה מסיר ליאון , בספרו נופת צופים בי"ג לראשון זה לשונו ·

והנה בימי הנבואה בירחי קדם , כאשר מציון מכלל יופי אלהים הופיע , היו לומדים ויודעים מן התורה הק' , כל החכמות והתבונות , וכל ההשגות האנושיות בכללם , כי הכל בה בהסתר או במפורסם , והיה מה שנמצא מהם אצל האומות , מעט מזער בערכנו עד היו אומרים הגוים אשר שמעו את שמענו , רק עם חכם ונבון וגו' · אמנם אחרי הסתלקה השכינה מבינינו בעו"ה , ופסקה הנבואה והדעת , ובינת נבוניו תסתתר , לא נוכל להבין מדרכי התורה , כל השלמות והחכמות , והיה מצד חסרוננו לבלתי ידענו התור' על השלמות , לכן היה הענין בהפך כי אחרי ידענו כל החכמות , או חלק מהם , אח"כ נתבונן בדרשי התורה אז תפקחנה עיני שכלנו , שהם נכללות בדברי התורה , ונתמה איך לא הבנו דבר זה מתחלת הענין , כאשר קרה לנו פעמים רבות , וביחוד בחכמה האלהית , כ

ד בהתבונני

אבל כבד

בהתבונני בדרכי התורה, התבוננת הנופל עתה אל רוב האנשים, לא שערתי תהיה בה זאת החכמה או חלק ממנה, אמנם אחרי למדתיה וחקרתיה וכמטמונים חפשתיה, מחבורי זולתנו מהאומות, אח"כ שבתי לראות מה ידובר בה בתורה ובספרי הקודש, אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת, ובין ערבות אמריה ואחיותיה, וכל חוקות הכלנה ומשפטיה, אשר יוכללו בספרי הקודש, ובין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הבדל מופלג, עד ידמו כאזוב אשר בקיר בערכך אל הארז אשר בלבנון, ונפלאתי איך עבר רוח ה' אותי מלפנים, ולא ידעתי מקומו איה, וכן תוכל להקים ביתר החכמות · ומזה התבאר הטעות והשגיאה הרמה, תנוח בחיק קנאת החכמים בעיניהם, אנשי אומתנו האומרים, הנה האומות לא תחזו לנו נכוחות מאבור וממגרים, לא תשתו מים קרים נוזלים מאמנה ופרפר וכל נהרות דמשק, ולנו המים מקור מים חיים מגור שלג לבנון, ומה לנו אל ארץ מגרים לשתות מי שחור, כי מי ידלה לנו עתה מים עמוקים להשקות את הצמא במדבר, מי יראה לנו מעינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר, או יוציא מים מצור החלמיש · והנה אם כונתם לרומם התורה ולנשאה, הם משפילים אותה בדרכיהם, כי יניאו לבב האנשים, לבלתי יראו מסתריה ויחקרו מה שבה מן החכמות והתבונות ולבלתי יבואו בחדריה, ותעלומה יוציאו אור, ויספרו עם הנראה מקצת פשטיה וקצת סודותיה המקובלים אצלינו, ורב טוב הצפון בה אין דורש ואין מבקש, ותעלתם לפני ה' על שגגתם על אלה, ועפ"ז אמר הנביא ע"ה הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חושך לאור ואור לחושך, מר למתוק, ומתוק למר, עכ"ל הנעים · הכי על כן קרא בנו נופת צופים ! — ·

ובטרם נבאר ענין הכתובים, ראיתי כי טוב להקדים לו באור מלותיהם: ותהי לכם חזות הכל, מלת חזות הוא שם במשקל הגות, וטעמו כמו מחזה, ומלת הכל, ענינו כללות הבריאה, וכן הוא בקהלת (י"א ה'): ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל · ויהיה א"כ חזות הכול כמו מחזה שדי (והרד"ק לא באר לנכון) · כדברי הספר החתום, מלת ספר היא שם משאל על המציאות כלו, כמו מחני נא מספרך אשר כתבת, דרשו מעל ספר ה' וקראו, ונקרא ג"כ בנבואה, ספר זכרון וספר חיים, והטעם כי כמו שבכל ספר הוא רשומי וסימני מחשבות הכותב, כן הנבראים המה מחשבות בוראם; ומלת החתום ענינה סתום ועמוק מדעת, כמו סתום הדברים

הדברים וחתום (דניאל י"ב) , כי סתומים וחתומים (שם שם) , והיא הוראה הראשית לשרש זה בכל מקום · ונקן הספר , טעם הוא"ו כמו אולם , וכן בא לרוב בראש חלק שני מהמשל בספר משלי · ולבו רחק ממני , הנה לב יבוא לפעמים על השכל , כמו אנשי לבב שמעו לי ודומיו , ולכן חסר המדע נקרא בכתובים חסר לב · מצות אנשים מלומדה , כבר באַרנו מלות אלה למעלה · להפליא הפלא ופלא , ענינם תמיד העלם דעת , כמו קץ הפלאות ודומיו ·

ואחר כי נקח בידנו מתולדות הענינים אשר עברנו עליהם עד כה נבאר בהם ענין הכתובים האלה ואומר , כי אחר שנזכר גם בדברי הנביא מקודם , משתיקות כל חזון ואסף הנבואה , באמרו גם : ויעצם את עיניכם הנביאים ואת ראשיכם החוזים כסה , ונפח ברוח קדשו , כי יסובב מזה אל העם , הפלאה והעלמה גדולה מן החכמה , והם לא יאבו לעמול בה , ולחפש אותה ביגיע ועמל , נשא משלו עליהם ואמר : ותהי לכם חזות הכל בבוא חזון הכללת החכמה במעשה ה' , המספרת כבוד אלהינו , כדברי הספר הנעלם , עמוק עמוק לא תמצאוהו · ולהיות השאלה רובצת לפתח כל בונת חכמה לאמור : הלא גם בהמצא הנביאים והחכמים , לא נוכל להבין ענין זה על בורו המוחלט (כדברי השואל למעלה) ? , על כן יביא אמרים כרגע , לגמור אומר אשר החל , בהבדילו בין שתי ההעלמות האלה כפי אשר הבדלנום אנחנו , באמרו : אשר יתנו אותו אל יודע ספר , הוא העם החכם המתבונן בדרכי פעלות ה' , בעוד הנביאים מתנבאים ביניהם , ונאמר אליו : קרא נא זה , הגד אם ידעת ספר המליאות כלו ? , הלא הוא יענה בדעת : לא אוכל להבין ספר זה לאמתו , כי חתום הוא , נעלם ונסתם מכל אדם ילוד חומר ; — דברי פי חכם חן ! , והוא לבדו עד אמונים יפול להגיד על מעשה אלהים כי נורא הוא , ומה מאוד ישמח המלך ה' במענה פיו (שים עינך למעלה במשל) · אבל כאשר יותן הספר על אשר לא ידע ספר , הוא העם הנשאר באחרית הימים , בהסתם כל חזון ובהעלם כל חכמה , לאמור לו ג"כ : קרא נא זה , דרש נא מעל ספר ה' וקרא , הידעת מה פעל אל , התדע את הספר החתום הזה ? , אם לא כזאת יענה לאמור : לא ידעתי ספר , מה לי ולספר החתום , אם לא ידעתי כל ספר · תשובה בזויה מאוד ! , לא נאוה לעם חכם ונבון כזה · וכפלותו את דברי המשל מן הספר , החל לרמוז על הנמשל , באמרו : ויאמר ה' וגו' בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני , כי גם בעת יכבדוני וירוממוני בתפלותיהם או בשיחתם

אבל כבר

הוא אך דבר שפתים , כי לבם ושכלם רחק ממני , להבין באמת כי אנכי אל הכבוד , הנכבד בכל בית המליאות , (ובאמרם זאת בפיהם , במילין בלי דעת , נדמו בזה אל הענין הסכל הנזכר במשל , והוא אשר אמרנו שם , כי לא נאוה תהלות ה' בפי הרשע , מהללו בפי הכסיל , וכמאמר הכתוב : כי לבם צפנת משכל , על כן לא תרומם (איוב י"ז) · זה הוא ההבדל הראשון אשר הבדלנו למעלה בין שתי ההעלמות · אח"ז זכר גם ההבדל היותר גדול שזכרנו , והוא בענין שתי היראות , והוא אשר יאמר : ותהי יראתם אותי , אחר העלם החכמה , מצות אנשים מלמדה , היא יראת העונש , המלומדת אל האדם מן האבות והמורים , בימי חנוך הילדות (עיין למעלה) , תחת היותה מלפנים , היראה האמתית , כי אז באה אליהם מעצמה אחר השכלתם בחכמת מעשה אלהינו · עתה יעבור ענשם , ויגד משפטם , יד ליד קו לקו · יען כי חכמה ומוסר אוילים בזו , טחו עיניהם מראות בכבוד ה' , עד בואם אל העלמה והפלאה גדולה מכל מדע : לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא , העלם על העלם ועורון על עורון , כי מלבד הלקח הנביאים , במה שתשבות הנבואה , כמו שזכר למעלה , עוד תאבד ממנו גם חכמת חכמיו , הם אשר קבלו מהנביאים , ובינת נבוניו הנסתרים , תסתתר מהם במסתרים · כן הוא לדעתי באור הכתובים לפי פשוטם , היא הכונה הראשונה ·

אמנם חכמינו ז"ל באיכה רבתי באורם על הכונה השניה , קרובה מאוד אל הראשונה , כדרכם בכל מקום , הנקרא מ ד ר ש חכמים · הם השבו ההעלמות האלה , מהעלם השגת כבוד ה' , אל העלם דעת השגחה לסילוקן של החכמים והנבונים שזכר , והוא כי מטבע האדם הנתון תחת הזמן ומשתנה לרגעים , שתשליט בו השכחה , על כן בהביא ה' עליו כפעלו וכמעשה ידיו אשר הרע לעשות , וימוד לו אל חיקו פרי מעלליו , ישתומם על יד ה' אשר נגעה בו · כי לדעתו לקח מידו כפלים בחטאתו , יען כי נשכחו עונותיו ממנו , לא ידעם עוד אחת לזאת , אבל אני בדי הם לנגד עיניו כל היום , לכל מספרם אשר הביא אלוה בידו , (וזה באור הכתוב : ודע כי ישה לך אלוה מעונך , (איוב י"א) , יאמר לו כי אין לך לריב אל ה' , שהרבה פלאיך אנס , כי אתה שכחת הרבה מעונותיך · ורמז לו במלת אלוה , כי כן יסד יוצר הטבע , שיהיה האדם שוכח בטבעו , כמו כי השה אלוה חכמה (שם ל"ט) , ויהיה ההפעיל מזה השרש יוצא לשלישי) · אולם היבטה אל מעשה אנוש ? הלא הוא לא שנה ולא ישנה , כי הוא יוצר הזמן ועושהו , ע"כ

לא

לא ישא עליו הדין , וזה מ"ש : כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד) , כי אף האדם הנענש יחשוב כי ה' ישית עליו נוספות , בבכותו את מריו הרב , אבל האל הזוכר כל הנשכח' , לא ישית אדם בדינו , להכותו יתר על חטאיו . עוד זה ל"ה : ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בפש מאוד , כן יאמר אליהו אל איוב , אם אמנם אתה בכחת עונך , אולם אלהים לא ישכח , ואף כי לא פקד אפו על כל חטא וחטא בעת השבותו , העל זה תאמר כי לא ידע בפש וברוב עונותיך ? — הלא נוכח פניו מעשה גבר בעת העונש , כמו בעת המפעל , לא שכח ולא ישכח . וזה ג"כ מאמר הנביא (הושע ז') ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי , עתה סבבום מעלליהם נוכח פני היו , רצונו כי גם עתה בעת הזה , יסבבום מעשיהם לנוכח עיני , והם נגד פני כמו בעת עשותם את הרע . וכן נבוא אל באור דברי חז"ל במדרש : קשה סילוקן וכו' , בתוכחות כתיב והפלא ה' וגו' , שכלם יצאו מבלי דעת סבת גודל העונש במות , כי לעת צרתם כבר שכחו הרבה ממעלליהם . וכן בחרבן בהמ"ק כתיב ותרד פלאים , אלה פלאים היא אחר הפעל , כי ירדה ירידה נפלאת ונעלמת , באין מבין ג"כ סבת עומק הירידה בשעור גדול כזה . אבל בסילוקן של צדיקים כתיב כו' , הפלא ופלא , כי במות הצדיק הנקי מכל חטא ופשע , אז יפלא בעיני העם סבת מותו , העלם על העלם , כפלים מתפלאים בעונש זולתו , כי שם הוא הפלא רק על רוב הכמות , ובמות הצדיק יתפלאו באין הבין אף במה דבר מסבת המות הזה . (ומב"א לפני הקב"ה , כן דרך הכתוב ודרך חז"ל בכל מקום ליחס על צד המליצה , צער של ישראל , אל ה' ית' באהבתו אותם וכן הוא מוכרח להתבאר פה לפ"ד כל הפרטים .

אמנם בהיות כי אין דבר מבלי המלא לו סבה , וסותר זה המפורסם הוא נמנע בדרכי החכמה כנודע : ובעבור היות כל סבה , אם פנימית ואם חיצונית : ובאשר לא מצאנו סבת מות הצדיק , בקרב נפשו הנקיה מכל עון , יחוייב אלינו שתהיה הסבה מחוצה לה , ואיה איפוא היא ? . והנה גלה אותה הנביא הזה בעצמו במקום אחר , והוא אמרו (ישעיה נ"ז) : הצדיק אבד ואין וגו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק , ודרשו חז"ל (ב"ק ס') א"ל אביי עיבותא הוא לגבייהו דכתיב כי מפני הרעה כו' , ופרש"י , עיבותא הוא שלא יראו ברעה העתידה לבוא .

אפס כי רבים מן המחברים נתנו בו עוד סבה אחרת, והוא שלפעמים יקח ה' את הצדיק מבינינו, למען יכפר על עון הדור, ויש מהם שהסמיכוה על דברי זה הכתוב, לפרש כי מפני הרעה וגו', לכפר על הרעה · ואני מעולם פליאה ממני דעת זאת הסבה, להמית צדיק למען הציל את הרשע · אברהם אבינו בעמדו לפני ה' להשיב חרון אפו מעל אנשי סדום, אמר: חלילה לך מעשות וגו' להמית צדיק עם רשע, אף כי נאמר אנחנו: חלילה לאלהי המשפט לתת הצדיק כופר לנפש רשע · ולא זו היתה דעת חז"ל באמרם כי מיתת צדיקים מכפרת, שתהיה הכפרה סבה אל מיתתם, כי לא אמרו: מיתת צדיקים באה לכפר, רק אמרו בהיא מכפרת, וכמו שיתבאר עוד · ע"כ אמרתי, כי באמת אין סבה אחרת למות הצדיק, רק אותה שגלה הנביא לפי' חז"ל והוא שלא יראה ברעה, מה שהיא באמת טיבותא לגבייהו כמ"ש שם, אולם לפעמים תסוב מות הצדיק להיות סבה אל הכפרה, והוא כאשר יתנו העם אל לבם הדבר הזה, כי רעה נשקפה אליהם, למה שאין בזה סבה אחרת מבלעדה, אז יכנע לבבם לשוב אל ה', והוא נחם על הרעה אשר אמר להביא, כי בשובם אליו יכפר את עונם ורפא להם · ולכן הנמים השיב דעת באמרם ז"ל כי מיתת צדיקים מכפרת, לא שתהיה כפרת עון הדור, הסבה התכליתית למיתתם, רק נהפוך הוא, שלפעמים תהיה המיתה סבה רחוקה אל הכפרה, כי מיתת הצדיק תסבב את התשובה, והתשובה היא היא המכפרת · אמנם טובת הצדיק שלא יראה ברעה, היא לבדה תמיד הסבה התכליתית אל מותו · וגם אם ישובו העם, וסרה הרעה, לא סרה בכל זה מיתתו מהיות לטובתו, כי בבלי מות הצדיק, היתה הרעה מחוייבת לבוא, וא"כ לא מת רק לטובתו שלא יראה ברעה, והבן · ויהיה לנו לאות מה שהביא המעוני בשם המכילתא: כשנהרג רבן שמעון ור' ישמעאל, א"ל ר"ע לתלמידיו, התקינו עצמיכם לפורענות, שאלו טובה עתידה לבוא בדורינו לא היו מקבלים אותה אלא ר"י ור"ש, ועכשיו גלוי וידוע לפני מבו"הע בפורענות גדולה עתידה לבוא בדורנו, ונסתלקו אלו מבינותינו לקיים מ"ש הצדיק אבד ואין איש שם על לב · הנה יראה ממה שאמר התקינו כו', שאין בזה סבה אחרת בלעדי זאת, שלא יראה ברעה, רק שבידיעם זאת לעוררם אל התשובה, אולי ינחם האלהים על הרעה ולא תבוא ·

אבל כבד

וזה היה ענין קינת דוד אל אבנר (שמואל ב' ג') , כי ברצות המלך להסיר הסבה הפנימית ממות הפלא הזה , וזאת ידע כי אבנר היה נודע ביהודה , להיש חק משפט , בר לבב עם ה' ואנשים , כמשפט הנבחר להיות שר לצבא ישראל , רק כי חשב המלך בלבו אולי יאמר העם , כי מאלהי בו הפעם הצאת משפט מות , כדבר יואב אל המלך (ע"ש בפרשה) , שבא אבנר לפתותו ולדעת מוצאיו ומובאיו , מה שהוא באמת מרי עלוס ועון פלילי , ועתה יאמרו כי יד המלך היתה עם יואב להמיתו , לזאת הוכיח ואמר : הכמות נבל ימות אבנר ? — היא באלה מחייבת השאלה תמיד תחת מאמר פשוט שלל , כאלו אמר : אבנר לא כאחד מת · והניחה בראשית דבריו להגיד לעם כי היא התכלית אשר אליה ישים פניו להוכיח בזה המאמר , והוא אמרו : ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחשתים הגשו — רצה בזה , כי אם היה בלבי עליו כדברי יואב , לתתו כמרגל את הארץ , ומתנכל על מבית ה' , אז לא שלחתיו בשלום , כי אם אסרתיו בכבלי ברזל כמשפט עושה אלה , עד יצא משפטו להכותו נפש ; והנה עיני העם רואות כי ידיך לא אסורות וגו' , א"כ : כנפול לפני בני עולה נפלת — כי הם בשבו דמיך חנם על לא חמס עשית · ובהסיר המלך את הסבה הפנימית , אז כרגע נשקפה החיצונית אל כל העם , והוא למען אשר לא ירעה ברעה השאה עליהם , ע"כ כשאת הדבר מפי המלך , ויתנו העם את קולם בבכי , הוא מ"ש : ויוסיפו כל העם לבכות עליו ·

ועתה אתם בית ישראל ! , אם לא ככל הדברים והחזון הזה , נשית אל לבנו גם במות הגאון הגדול רבינו ש א ו ל מווילנא ,,הא"ש , החרד לדבר ה' , והוגה בתורתו יומם ולילה ; ה א י ש , נדיב הלבב לנשברי לב , ועגום הנפש למרי נפש ; ה א י ש , המפיק לרעב נפשו להחיותו בכל אשר ימצא לו , אם בכסף — עד בלי הותיר לו מאומה , אם בספר — (לתתו לעבוש אל נושה בו) היקר והנחמד בספריו , ואם אין לו מכל אלה — רוח נדיבה ודברי נחומים , אנחות רבות ושברון לב , מאין הפוגה ; ה א י ש , הנושא כנפי שחר חכמת אמת , לעלות לדעת את ה' , ליראה אותו ולשגות באהבתו כל הימים ; איש קדוש כזה ! — מה עול מצא בו , ומה חטא ופשע ראה לו , המות הנמהר הזה ? · ואם אין הדבר , מה נעשה לנפשותינו ביום שידובר בנו ? — · הלא נשא לבבנו אל אל בשמים , ורוחא

נספוך

אבל כבד

נשפך כמים במועד , את דרבינו נחשב בגרות ה' אשר העלה בנו , ונבוזבה אליו להשיב חמתו מעלינו , ונחם על הרעה אשר דבר לעשות , כי יכפר בעד עונות עמו , להתם חטאות ולהביא צדק עולמים , לבלע המות ולמחות דמעה מעל כל פנים ·

ולמען סיים המאמר מענין תחיית המתים , אמרתי לבאר פה מאמר א' לחז"ל בענין זה : שאלו רומיים את ריב"ח מנין שהקב"ה מחיה מתים , ויודע מה שעתיד להיות ? , א"ל תרוייהו מן המקרא הזה , שנאמר . ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה , (רש"י , הנך שוכב כו' , הרי הוא מת שוכב , והנה אתה קם שתחיה לעתיד לבוא , והאי וקם אהנך קאי) · ודלמא וקם העם הזה וזנה ? , (רש"י דלקמי' קאי ולאו אדלעיל כו') אמר להן נקוטו מיהא פלגא בידייכו דיודע מה שעתיד להיות · (סנהדרין דף צ') ·

מה שיכבד עלינו במאמר זה , הוא להבין ענין קרוב שתי השאלות האלה (וגם רשב"י קבלם יחד ושאל עליהם האמן במאמר) , ומה שאחר הראשונה באין מענה באמרו נקוטו מיהא פלגא כו' ? · והנה למען הסיר הכובד הזה , נוסיף עליו עוד ונאמר , כי אם נתבונן מעט במה שאמרו : ויודע מה שעתיד להיות , נראה שזה ממה שלא יחשב לפלא אצל האל ית' , מאחר כי לו נתכנו כל עלילות , וכל הנעשה בכל המון העולמים בכל הוא העושה , ולא יצוייר כל מפעל בעבר הוה ועתיד , והוא לא אוה ויעש , וא"כ איך יתכן שנאמר עליו שהוא יודע מה שעתיד להיות , אם הוא בעצמו יהיה הפועל מן הדבר הזה שיהיה בעתיד , ולא יוכל לאמר עליו א"כ , רק שהוא יודע מה שעתיד לעשות , וזה לא יפלא גם מן האדם באדמה , כי גם הוא יודע מה שיעשה בזמן הבא , למשל ראובן יודע שיאכל למחר בצהרים · ואם תשאל אני יודע שאחיה למחר , והיא א"כ ידיעה כוזבת , אבל ה' ית' הוא החי לנצח , ויודע כי תקום מחשבתו ? , אשיב , א"כ היה להם לשאול : מנין שהקב"ה נצחי ? ,

כי

כי היא הפליאה, לא דעת העתידות · ותשוב ותאמר, כי האדם יוכל להתנחם לאחר אשר ישוב היום, וה' לא ינחם לעולם? אשיבך ג"כ, ומדוע? לא אמרו מניין שהקב"ה אינו שונה, וכן לעולם · ולא תחשב באמת דעת העתידות לאות ומופת, כי אם לנביאים בהגידם האותיות לאחור, במפעלות שאין בידם לעשותם, עליהם לבד נאמר, שיודעים מה שעתיד להיות, ונדע בזה כי ה' אלהים · ובאלם זאת השאלה אצל ה' ית', יהיה לנו מזה הוראה עצומה שבינו פה אל דבר מה, הננו ביד ה', והוא יודע אותו ג"כ, ותהיה א"כ הבחירה החפשית, העזובה לו אל האדם לרצונו, כמ"שא: הכל בידי שמים כו', ועכ"ז הקב"ה צופה ומביט מראש, כל מעשה אנוש יעשה בימים יבואו, כמ"שא: הכל צפוי והרשות נתונה, וע"ש בתי"ט, ועי"ז יתכן שנאמר ג"כ על השם ית' שהוא יודע מה שעתיד להיות, כי אף שאין זה בידו, הוא יודע אותו מלפנים · וסבת זאת הידיעה, כי לפניו ית' אין עבר הוה ועתיד, יען היות כלם ממשיגי הזמן, והזמן גם הוא רק אחד מיחוסי הנבראים, למה שהם מקשים לרגעים; והשם יתעלה הוא למעלה מכל אלה, כפי שיורה לנו כל זה, השם הנכבד הבלתי נהגה, הכלול מכל חלקי הזמן היה הוה ויהיה *), להורות כי כלם אלו כאחד, עד שגם העבר והעתיד נחשבו לפניו

---

*) ולא חלקי הזמן האלה לבד, אשר הם טבעיים בו, כי גם חלקי הזמן ההסכמיים, כמו שעות היום והלילה ורגעי השעות, נכללים ג"כ באותות השם הגדול, כאשר כתב הרב רבינו בחיי פ' קדושים על הכתוב: בידך עתותי וגו', (תהלים ל"א), וז"ל: בא לרמוז שהשם הגדול שדרשו בו זה שמי לעולם לעלם כתיב, כולל בצרופו השעות שהן י"ב ביום וי"ב בלילה, וכולל ג"כ הרגעים שהסימן בהם אפשעה (ר"ל אל"ף ופ' היא שעה) נזכרי בגלגול אות ראשון לארבעתן כולל כמנין הרגעים, עכ"ל הרב · אמנם, נעלמו דבריו אלה, מעיני כל הקורא בהם, עד שגם הרב רבינו ישעיה הלוי הורוויץ נלאה לבאר, כאשר תראה בספרו אות ה', כי אחר שהעתיק דברי הרב"ב, כתב עליהם זה לשונו: ודבריו

לפניו כמו שעת ההוה, הבאה בו בצלמות וכסדרו, והבן, וא"כ מה שיעשה האדם בעתיד, הוא רואהו מעולם נוכח עיניו בהוה ·

ועתה נשובה לבאר קשור ב' השאלות ואומר, כי השואלים האלה ידעו, כי נמצאו הוכחות הרבה בתורה על ת"המ, בשבבר נשאלה השאלה הזאת מתמול שלשום, וחז"ל השיבו תמיד עליה נכוחות, מן הכתוב בתורה, כמו שמצאנו במדרשים, וגם במסכת זאת לפני זה המאמר ולאחריו · אמנם הפעם

סתומים והרבה פירושים בו ואת כלם ישא רוח, ע"כ · אח"ז הביא שם פי' אחד, וכתב שקבלו בילדותו, אולם גם הוא לא ישר בעיניו, כן מצד לשון הבהיי, כן מצד הפירוש בעצמו ע"ש, עד שכתב כי האיר ה' את עיניו במ"ש הרב הפרדס בשער פרטי השמות פ"ב, והעתיק שם את דבריו ע"ש, (וגם דברי הרב הפרדס לא יכינם כל הוגה בם במרוצה, ומאשר לא יכולתי להעתיר דברי על הקורא, עזבתי את באורם, והנהו אתי לכל החפץ בו) · אפס, כאשר לא האמין הרב רי"הה ז"ל, לקול הפירוש הראשון, כן לא יאמין כל המתבונן בדברי הבהיי, גם בפירושו זה האחרון, כי לדעתו יהיה שרש הדברים חסר מן הספר, יען כי לא זכר דבר, לא מן המצוים ולא מן הנקודים · לכן אומר כי דברי הרב הבהיי, ישאלו מכל רואיהם, לבארם לאמתם, ואין עונה · וזה אשר עניתים!, ידוע לכל המתהלך בספרי המקובלים, כי הצרוף באותיות, נקרא בהם ג"כ גלגול, אשר כן יאות לקרוא לו לפי אמתת ענין הצרוף, וכן הוא לפי פי' הרי"הה ז"ל ע"ש · והנה ידוע מספר יצירה, כמה בתים יבנו האבנים לפי מספרם, וכבר הונח ע"ז כלל ידוע, והוא לכפול מספר האותיות שנבקש מספר צרופו, במספר הצירופים היוצא ממספר האותיות הקודם למבוקש צרופו, ד"מ שלש אבנים יבנו ששה בתים, וד' אבנים יבנו ד' פעמים ששה, וכן לעולם · אמנם זאת אגיד כי אם יבוא כפל אותיות במלה מה, לא יבנו כי אם החצי ממנין הבתים אשר יורה לנו הכלל, ע"כ השם הגדול לאשר נמצא בו כפל אחד מאות ה"א, לא יבנה כ"א י"ב בתים, מהצית היוצא מן הכלל (ומ"ש הרב י"ב ביום וי"ב בלילה, הוא בבחינת ההבדל הנודע

בין

אבל כבד

הפעם באו עליה מצד אחר, והוא בהיו׳ הפתי׳ גמול שכרי על מעשה האדם, והמעשים נתונים לו לרצונו החפשי ואינם בידי שמים, הפול א״כ השאלה, איך, האמנו כי באו בתורתכם יעודים לזה הגמול, מה שאין זה ביד ה׳ לדעתו, אם יגיעו מעשי האדם או העם, להחיותו אחרי מותו, אם אין? (אף כי תאמינו כי קדמה התורה

בין בני האותיות האלה · בסימנם דו״די) והטעם כי בכל בית מאלה הי״ב, נוכל להחליף אותיות הכפל זו בזו, ולא יבנה לנו בכל זה בית אחר, כי בניהם תבנית אחת להם · אולם כאשר ישוא׳ בתי מכפלות במלה אחת, לא יבנו כי אם רביעית מן המספר היוצא לפי דעת הגלל, והטעם כי בכל בית מן הבתים שנמצאו בהם, יכולנו להוסיף עליו עוד שלשה, כי יש עוד אחנו, להחליף כפל האחד, בהניח השני על מתכונתו, ולהחליף השני בהניח הראשון, ואח״ז להחליף גם בניהם, והבן, ולאשר כל אלה לא יעשו הבות, כי אותיות כל מכפלה, תאר אחד להנה, על כן יפקד מקום השלשה, ונשאר א״כ רק הרביעית מן החשבון · או שנאמר ע״ז הדרך, כי כל מכפלה תפיל המחצה, מטעם שכתבנו במכפלה אחת, ובהוסיף עליה המכפלה השנית, תפיל המחצה גם מן החצי הנשאר, וכן לעולם, והכל מטעם הראשון · והנה בזה תחזי רוח דברי הרב ז״ל, כי בגלגול אות ראשון מהשם שהוא היו״ד, אל הרגעתן שהוא השם כלו, יהיו לנו חמשה אבנים, אשר בהם שתי מכפלות, ב׳ יוד״ין וב׳ הה״ין: והנה לפי הגלל יבנו חמשה אבנים מאה ועשרים בתים, ולאשר נמצאו בהם שתי מכפלות, לא נוכל לבנות מהם כ״א שלשים בתים, הרביעית ממספר ק״ך, והנה כל בית ובית יעלה מספרו שלשים ושנה, כאשר הוא לעיניך: י י ה ו ה, א״כ מספר כלם כמו שלשים פעמים ל״ו, שהם תת״רפ כמנין הרגעים שסימנם א״פ שעה · ואם תשנה כן לכל אחד מי״ב הצרופים, תהיינה לך כל השעות ורגעיהן · והנה כמו אשר החל הרב ז״ל לרמוז על השעות בדרך צרוף וגלגול בשם הנכבד, כן כלה דבריו ברמז הרגעים ג״כ בגלגול השם הנכבד לבדו, רק שהוסיף עליו מתוכו אות הראשון · ויותר אין דבר, רק אני שואל מאת הקורא, שאם לא יאמין אל הכלל הזה אשר כתתי לפניו, ואל טעמו שכתבתי, ישלח ידו לנסות גלגול חמשה אבנים משתי מכפלות, ויבחון האמת אתי ·

התורה לבריאת העולם) · ותענו א"כ כי השם יודע גם מעשי האדם בעתיד , כי הכל כהוה לפניו , א"כ לא תוכלו להוכיח ת"המ מן התורה , מבלי שתוכיחו ג"כ ידיעת ה' את העתיד ממעשה אנוש ועלילות גבר · וזה אשר הקשו לשאול בפעם הזאת : מניין שהקב"ה מ"מ ? , — ולא להשיב עוד מן התורה , כי א"כ תתחייב עוד שאלה אחרת : מניין מן התורה שיודע מה שעתיד להיות · ושתי השאלות א"כ כשאלה אחת הנה , ושתיהן אך בענין ת"המ · והנה מקודם רלה התנא להוכיח תשובות שתיהן ממקרא אחד , אשר מלאנו בו מהבטחת ה' למרע"ה להקימו לתחיה , ומידיעתו ג"כ את העתיד במעשי האדם הנהוגים לו לבחירתו , באמרו: העם הזה וזנה · וכהשיבם לו : ודלמא וקם העם הזה וזנה ? , ענה אותם בלדק : נקוטו מיהא פלגא בידייכו , כי היא החדשה אשר העירותם הפעם בענין ת"המ , ואך אותה אתם מבקשים , וע"ז הישנה הראשית כבר באו עליה תשובות אין מספר · וכן אם השיבם על הראשונה בא' ממופתי החכמה , ולא מן התורה , לא היה משיבם עוד על השנית · כי לא שאלו על הא' , רק בהמלאה השאלה הב' , ולא שאלו על השנית , רק בהוכיח את הראשונה מן התורה ·

הערות לקינה הראשונה

שיר העשירי דלת ו': נכבה נר ישראל וגו'

מצאנו בכתובים כי נפש האדם נקראת נר, וכן אמרו חז"ל במדבר רבה פ' ט"ו ז"ל: שהנפשות נמשלו לנרות כמה דכתיב: נר ה' נשמת אדם, וכן הרבה במקרא ודברי חז"ל. ורואה זה קורא משכיל, כי מצאתי טוב טעם ודעת מה המשל הזה אשר משלו התורה והחכמים. והנה הוא נתבאר באחד מחלקי החכמה הטבעית, היא חכמת ה כ ע מ י א: כי כאשר אמרו כי התורה והחכמה ממקור אחד (הוא האל ית') תהלוכנה. ולבלתי אכבירה מילין בזה המאמר, בדברים שאין זה מקומם, לא אביא פה דברי בעלי זאת החכמה, בטעמיהם באותות ובמסות אשר נסו כל דבר, עד הוציאוהו לאור האמת, רק אודיעך מעט מן הלמודים אשר העליתי מדבריהם, וגם באלה ראיתי לקצר עד מאוד. ואתה שים לבך עליהם.

א הנה אמרו כי האויר הזה אשר אנחנו שואפים וחיים בתוכו, יחלק לשלשה חלקים. האחד קראו יסוד אויר מחמיץ. השני קראוהו יסוד אויר מחנק. והשלישי יסוד אויר מחמיץ גחלי. ערכם זה לזה הוא ככה, כי במאה חלקים אויר

הנשימה

הנשימה, ימלא הראשון כ"א חלקים, והשני ע"ח, והשלישי חלק אחד, בקרוב · (והיא הדעה המבוררת) ·

ב היסוד הראשון הזה, יפרד ג"כ לשלשה ראשים, והם גוף חמוץ, חום, ואור ·

ג הנה ראו כי בהחלק האויר הארצי לשלשת החלקים, אזי בראשון לבדו, יחיה כל חי, ויבער כל גוף נכון לבער באש, ובשנים האחרים, כל חי ימות בהם, וכל בערה תכבה אליהם כים תכבה · על כן גזרו ואמר כי גם חיי החיים, ושרפת הבוערים, באויר הנשימה, המה ג"כ מפעולת זה החלק הראשון השוכן בקרבו ·

ד פעולת נשימת החיים, והבערת הבוערים, פעולה אחת היא, והיא הפרדת החלק הראשון לראשיו, גוף החמוץ, החום, והאור · בתבערה, יבלע הגוף הבוער את הגוף החמוץ, והחום והאור יוצאים מסביב החוצה, וכאשר ירב מעשה ההפרדה, בהעשותו מהרה, ירבו גם החום והאור בצאתם, והיו אז בעינינו ללהב אש; ובנשימה, יפרד מאתו החום ונלוה אל הדם, והרוב מגוף החמוץ יקח לו חלק גחל הנעזב מן הדם, וישוב עם יתר האויר השב, והיה בו לחלק השלישי מן האויר · והדם בגלל קחתו את החום אל תוכו, הוא מסבות מתהפך בתהלוכותיו כידוע · מכל אלה הוכיחו במישרים, כי נשימת כל נפש חיה באויר, היא בערה עשויה בנחת ובלאט, וכל החיים על פני האדמה, ובנבכי תהום רבה, המה גופים בוערים בחלק הראשון מן האויר · וא"כ מה יפה ומה נעים משול התורה המשל הזה, בקראה לנשמת האדם נר ה' ·

ומאהבתי לכל אוהב חכמה, לא אכחד ממנו, כי עוד באורתי בראשית למודי זאת החכמה, כמה כתובים ומאמרי חז"ל בענין מעשה סנחריב מלך אשור · וזה אשר העירותי עליהם · (א) מה זה המשל אשר ישא הנביא תמיד על

מפלת

הערות

מפלת מחנהו, מאש ולהב אור ותנור וכדומה כמו (ישעיה י׳ ט״ז) ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש, אשר זכר שרש י ק ד שלש פעמים להגדיל דמיון מפלתו ליקוד אש · ואמר עוד (שם שם י״ז) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד · עוד הוסיף על האש והלהב, ואמר (שם כ״ט) מעם ה׳ צבאות וגו׳ סופה וסערה ולהב אש אוכלה · גם הסופה והסערה לא ידענו מה הנה · והמשיל עוד (שם ל׳ ל״ג) כי מקול ה׳ יחת אשור וגו׳, כי ערוך מאתמול תפתה גם היא וגו׳ העמיק הרחיב מדרתה אש ועצים הרבה נשמת ה׳ כנחל גפרית בוערה בהם · מה זה קול ה׳, ומה היא נשמת ה׳ הבוערת כנחל גפרית · ואמר עוד (שם ל״א) ונפל אשור וגו׳ נאום ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים · ועוד משל אחר (שם ל״ז) הנני נותן בו רוח ושמע שמועה וגו׳ · ועוד בלשון אחרת (שם מ״ג) המוציא רכב וסוס חיל וגו׳ יחדיו ישכבו וגו׳ דעכו כפשתה כבו, פעל דעך בא והו כאהרוגים מענין תבערה חזקה לגופים נשרפים על נקלה, כקוצים, קש, ופשתה וכדומה, שזה דרכם לבעור בחוזק ולכבות מהרה · וכל הכתובים שבא בהם פעל זה, יאותו מאוד לדבריהם · ולפי אשר פתרו רוב המפרשים כתוב זה, על מחנה המלך אשור, יש להתבונן מה ענין זאת המליצה אל מפלתו ? · (ב) אמר עוד הנביא הזה על זאת המחנה (שם כ״ט) והיה כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלום הצמא והנה שותה והקיץ והנה עיף וגו׳ כן יהי׳ המון וגו׳ · גם פה לא נוכל דעת מה ענין המשל הזה ? · (ג) במעשה מפלתו יספר הכתוב לאמר : ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמש׳ אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים · פליא׳ נשגב׳ היא !, איך השכימו החללים המוכים ביד המלאך, לראות שהם פגרים מתים, הם לא כי נפרש הפעל על העברה הנשארים לפ״ד חז״ל, או שיהיה פעל וישכימו במין סתמי, ורצונו בזה על אנשי הארץ · אולם לפי עומק פשטות הענין, יראה כי מלת וישכימו, שבה אל המחנה המוכה הנזכרת לפניה בכתוב זה ? · (ד) דרשו חז״ל על הכתוב : ותחת כבודו יקד וגו׳, שהוא שרפת נשמה וגוף קיים, (והיא דעת ר״א בסנהדרין צ״ד, ודעת רשב״נ בשבת קי״ג ·) גם שרפת הנשמה לא ידענו מה

היא

הערות

היא ? (ה) חכמינו ז״ל בסנהדרין צ״ה, אחרי שדרשו שם, במה הכה המלאך, וכל אחד אמר דעתו, כפי שהוציאה מן המקרא, הובא שם גם מאמר זה: רשב״י אומר אותו הפרק זמן בשול פירות היה, א״ל הקב״ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות היזקק להן שנאמר: מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבור ביום ובלילה וגו׳. א״ר פפא היינו דאמרי אינשי אגב אורחך לבשל דבבך אישתמע. ויש אומרים בחוטמן נשף בהם ומתו, שנאמר: וגם נשף בהם וייבשו. כמה יקשה לנו זה המאמר להבינו, (א) מה לענין בשול פירות בענין מחנה סנחריב? (ב) הלא אמרו ז״ל בב״ר כי אין מלאך א׳ עושה שתי שליחות, ואיך יהיה מלאך המבשל פירות, מכה עמים בעברה? (עיין ס׳ נתיבות עולם על ל״ב מדות לראב״י ריה״ג, מה שהביא שם הרב המחבר, בשם הגאון הזה אשר באבלו אנחנו נאבלים היום.) (ג) הלא בתחלת המאמר הית׳ השאלה: במה הכה?, וכל אחד השיב לפי הכתוב אשר סמך עליו, ומדוע זה לא הזכיר רשב״י ג״כ הדבר אשר בו הכה המלאך?. (ד) מה יתן ומה יוסיף לנו מאמר ר״פ בבאור מאמר רשב״י?. (ה) מה זאת אשר כונו בעלי היש אומרים באמרם: בחוטמן כו׳, מה היה המאמר חסר אם השמיטוהו לאמור שנשף בהם, והלא גם בכתוב אשר הביאו לא נזכר באיזה מקום נשף?.

ולהבין כל אלה אגידה נא עמך קורא יקר!, עוד מעט מן הלמודים אשר הצלו בעלי החכמה ההיא. אמרו כי יסוד אויר המחמיץ, בהלקחו לבדו ומאחרים אין אתו, אז כל תבערה הנעשה בו, תבער באש מתלקחת ואור גדול, להב הזק ומוקד נחרץ ונמהר, וברגע קטן יכלה בו גוף גדול מאוד, בעשותו אז מעשהו בכח אמיץ עד להפליא. וכן כל נפש חיה הבאה אל תוכו, תחיה בו בהרגשה גדולה, ערבה ונעימה, מחיי כל חי באויר הארץ, ותחיה בזמן מצער, כל ימי נבלה אשר היה לה לחיות על האדמה, בהעשות אז מרוצה גדולה ומסבה נמהרה במהלך הדם. ואחר השונג והנעימות אשר שבעה לה בזמן הקצר ההוא, תגמור חייה עמהם, ונשבה כרגע כל השבע הגדול הזה. אמנם בהיותו יחד עם השנים האחרים, באויר הנשימה, אז היסוד המחמיץ יעמוד כנגדו, ולא יתן לו לעשות

מעשהו

הערות

מעשהו , כי נהפוך הוא אליו בכל מפעלותיו , על כן יעמיד האויר בערך טוב לפי נשמת רוח החיים · עוד אמרו , כי בהיות כל החיים על פני הארץ , מאכלים בנשימתם חלק רב מן היסוד המחמיץ , ומקלקלים אותו לרגעים , כי יתהפך תמיד אל יסוד המחמיץ הנגלה , המזיק ג"כ אל החיים כלם , כבר היה כלה כל מין החיים , ויכרת מן הארץ · מה עשה יוצר הטבע ב"ה ? , תקן המצות הזה באהבתו את מעשיו , ויעמיד להם רוח והצלה ממקום אחר · והוא כי בבוא הצמח יתהפך הדבר , כי הם ינקו וימצו את האויר המקולקל מנשימת החיים , ויהיה להם למזון ולמחיה , ולעומת זה יוריקו תמיד דרך העלים , יסוד אויר המחמיץ , להחיות בו רוח החיים בתבל ארצו · וא"כ חי החיים יכינו אוכל ומחיה אל הצמחים , וגם בחייהם יתנו נשמת רוח חיים באף כל נפש חיה · — יתגדל לעד ! , וירום נצח ! , יוצר כל היצורים , ומפליא להחיותם — · אמנם הצמחים לא יוכלו לעשות זאת , כי אם בבוא עליהם אור השמש · כי בקחתם את האויר המקולקל למחיתם , יפרידוהו לחלקיו , את הפחם יקחו להם , ואת הגוף המחמיץ ישלחו החוצה , והוא יצרה להתחבר עם האש והאור , והיה ליסוד האויר המחמיץ , (שים עינך למעלה והבן) · אמנם בלילה או בהסגר בעדם במקום אופל , לא יוכלו תת לנו היסוד הזה ·

ועתה יתבארו בנקל כל המובא למעלה , כי זה היה דבר המלאך בלאתו בבקר בבקר , אך בהתנוצץ אור השמש על הארץ , (כי מה שנפל בכתוב מלת בבקר הוא להפלגה כידוע) והוא הרגע המתחבר היום והלילה , ולזה נאמר בכתוב אצילת רשב"י , ביום ובלילה , כי הרגע הזה נקרא יום ונקרא ג"כ לילה , ע"כ בס' מלכים נאמר : ויהי בלילה ההוא , ובס' ישעי' איננו · והאשר רמז הקב"ה אל הכח המבשל הפירות , (כידוע מדברי הרמב"ם בבאור מלת מלאך) , להרבות ולהחיות מעשהו , בכח כביר ויתר עז , אז יצא בשפעת היסוד המחמיץ לרוב מאוד , עד אשר היסודות זולתו לא נחשבו למאומה בערכו · וזה דבר המאכל מן המאכל והמשתה , רמז אל העונג והנעים הרב אשר נבעו למו מן החיים הכפולים , ואחר השביעו הם בגלגם , ויראו בעיניהם כי המה הולכים אל שערי מות , והחיים הנעימים האלה יובילו אותם כמה לעבה אל הכליון הזה , ככל דבר הטובע בזה היסוד · תבערה רבה ועצומה , ואחר ידעך ואיננו , וכמאמר הנביא , דעכו כפשתה כבו · משפטיך אלהים ! תהום רבה — · וא"כ כבר נזכר גם בדברי רשב"י הדבר אשר כתם בו · ומאמר ר"פ בא להורות דעת

היית בנאמר

הערות

במאמר רשב"י, כי לא פעל המלאך דבר אחר, מבלעדי פקודתו · רק מדי עשותו פעולתו התמידית, השתמש בזה גם לבעל דבבו · ויש אומרים באורהו יותר, באמרם ב ה ו ע מ ן נשף בהם, כי כל רוח אנוש באפו הוא, ובשאפס אל אפס היסוד הזה, היו למאכולת אש · ולכן אמרו: שריפת נשמה כו', כי נשמתם נשמת רוח חיים היא שרפתם · זה הוא יקוד האש, וזה הוא הלהב, הוא האור והוא התנור, אשר לה' אלהים בציון, אלה המה הרוח וקול ה', (כי כל מהלך אוירי הוא ענין הקול), זו היא הסופה, וזו הסערה, והיא גם היא נשמת ה' הבוערת כנחל גפרית ·

שיר כ"ב דלת ב' · גאון יעקב ועדיו לקחת צוהו ·

מחקי החכמ' המדינית, אשר המלכים יסירו מעבדיהם את עדים הנתון למו מאתם, בטרם יבואו ליסרם על חטאתם · כי לא לכבוד יהי' להם, בהיות עבדיהם מוכים ועדי המלך עליהם · וזה לדעתי באור הכתוב (שמות ל"ג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדע' מה אעשה לך · ויען כי הצדיקים המה עדי וגאון העם, לכן בטרם ילוה ה' את הרעה בעון הדור, יסיר את הצדיק מביניהם · ויהי' זה באור חדש אל הכתוב כי מפני הרע' נאסף הצדיק · וזה דבר המליצה גאון יעקב ועדיו וגו' ·

שיר כ"ג · אחרי רואך מה שהעירותי עליו שם · אשית לך נוספות בזה ·

(א) רעיון מלות כל ימיך, יביא אל רעיון המאמר הנסגר ·

(ב) הורא' השלישית נמצאת ג"כ ביחס הפעול, כמו: כי שם שאלונו שובנו דברי שיר וגו', כי באמרו אח"ז שירו לנו משיר ציון, יורה לנו כי הוא מענין בקשה, (ולא כן דעת ספרי הפרשים) · ע"כ הבינוני פעול מזה השרש, יכלול גם הורא' זו ·

(ג) לדעתי גם הורא' הרביעית היא מענין השלישית, ויורה ע"ל המליצה, כי השאול לא ידע שבעה, בולע תמיד זרע אדם,

ושואל

שואל ומבקש לבלוע עוד , וכמאמר הכתוב (משלי כ"ז) שאול ואבדון לא תשבענה וגו' · ואמר עוד (שם ל') שלש הנה לא תשבענה וגו' שאול וגו' · ובדברי ישעיה (ה' י"ד) כתוב לאמור : לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וגו' , ונאמר עוד (חבקוק ב') אשר הרחיב כשאול נפשו וגו' , ועוד כאלה בכתובים ·

הערות אל הקינה השנית

שיר א' דלת א' ב' · רוחי עוטפת , גם מתעלפת ·

השרשים ע ט ף ו ע ל ף , הוראתם הראשית עטיפת בגד להתכסות , רק שלפעמים יבאו בכתובים , מענין ע ל ו ף הנמצא בדבריהם ז"ל , והוא החלש הגוף והעמן כחות האדם , לעמוד בין החיים והמות · והפעלים בזה השיר המה מענין זה · ולדעתי היא ג"כ מהוראתם הראשית , כי הנפש תאסוף כל כחותיה אל קרב איש ולב עמוק , ותתעטף במעמקי הגויה בל תראה החוצה , על פני האיברים החיצונים ·

שיר ב' וג' · קשר הרעיונות נראה לכל מבין , כי מסוב בשדות לבקשהו , באה שדה הקבורה , ושם מלאתהו קבור בסעיף אדמה · ובכלות נפשה להתילב איש על קברו , באה אל רציון השבועה , לבלתי רמוס שם ברגליה , ותבחר מואת לתתנפל שם על פניה ·

הערות

שיר י"ד דלת א' ב' ג'* · אנא בת מעונה, קרבי וגו' וראי שממות מגוריך ·

למבינים במקראי קדש, נודע ההבדל בין מעון למגור, כי הראשון על מושב זמן כביר והשני הוא אך לזמן מעט מלשון גר · וכה תאמר האם המקוננת אל הרוח: אם אמנם הפעם שמת לך מעון עולם, במעונת אלהי קדש, בכל זאת הלא תגשי הלום וראית משמות הגוף אשר גרת בו ימי לבלך ·

שיר ט"ו · ילייל כאלו הרוח באה לנחות דמעתה מעל פניה, ותמאן להתנחם ותאמר: אולי בזאת וגו', כי מבלעדי ה' אין מנחם לה · — והוא יכהנו כבואו לשום לאבלי ציון, בתתו למו פאר תחת אפר, ותחת אבל כבד שמן ששון :

ובטרם אלא מאת פני ספרי, אקרא לאלהים בכל לבי ·

יבאוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשעי !! — ·

ית"ת

כליתי את מלאכתי ביום כלות השנה,
אני **אברהם דוב הכהן** איש **ווילנא**,
ובשם העיר **מיכיולישאק** שמו יכונה ·